

Մարզկենտրոնը ք. Աշտարակ
Տարածաշրջանները՝ Աշտարակ, Ապարան, Արագած, Թալին
Քաղաքները՝ Աշտարակ, Ապարան, Թալին

Տարածքը	2 756 քառ. կմ/
ՀՀ տարածքում մարզի տարածքի տեսակարար կշիռը	9.3 %
Քաղաքային համայնքներ	3
Գյուղական համայնքներ	111
Քաղաքներ	3
Գյուղեր	117
Բնակչության թվաքանակը 2012թ. տարեվերջին	133.0 հազ. մարդ
այդ թվում՝	
քաղաքային	30.6 հազ. մարդ/
գյուղական	102.4 հազ. մարդ/
ՀՀ բնակչության ընդհանուր թվաքանակում մարզի բնակչության թվաքանակի տեսակարար կշիռը, 2012թ.	4.4 %
Քաղաքային բնակչության թվաքանակի տեսակարար կշիռը	23.0 %
Գյուղատնտեսական նշանակության հողեր	218 239.8 հա/
այդ թվում՝ վարելահողեր	54152.7 հա

ՀՀ Արագածոտնի մարզի տարածքով են անցնում հանրապետական նշանակություն ունեցող 3 ավտոխճուղիները՝ Երևան–Աշտարակ–Թալին–Գյումրի, Երևան–Աշտարակ–Սպիտակ և Երևան–Արմավիր–Քարակերտ–Գյումրի: Մարզի տարածքը հատում է նաև ՀՀ գլխավոր երկաթուղին (միայն ծայր արևմտյան հատվածով և մարզի տնտեսական զարգացման վրա էական ազդեցություն չի թողնում): Մարզում են գտնվում Բյուրականի նշանավոր աստղադիտարանը, ՀՀ գիտությունների ազգային ակադեմիայի ռադիոֆիզիկայի և էլեկտրոնիկայի, ֆիզիկական հետազոտությունների ինստիտուտները:

2012թ.-ին մարզի տնտեսության հիմնական հատվածների տեսակարար կշիռները ՀՀ համապատասխան ճյուղերի ընդհանուր ծավալում կազմել են.

▣ արդյունաբերություն`	1.7 %,
▣ գյուղատնտեսություն	10.2 %,
▣ շինարարություն`	4.9 %,
▣ մանրածախ առևտուր`	0.9 %,
▣ ծառայություններ`	0.8 %

Մարզի տնտեսության հիմքն արդյունաբերությունը և գյուղատնտեսությունն են`

1) Արդյունաբերությունը մասնագիտացած է սննդամթերքի և ըմպելիքի, թանկարժեք իրերի արտադրության ու շինանյութերի հանքավայրերի շահագործման ուղղություններում: Մարզի աշխարհագրական դիրքը և բնակլիմայական պայմանները նպաստավոր են ինչպես բուսաբուծության (հացահատիկ, կարտոֆիլ, բազմամյա տնկարկներ, կերային մշակաբույսեր), այնպես էլ անասնաբուծության զարգացման համար:

2) Գյուղատնտեսությունը հիմնականում մասնագիտացած է բուսաբուծության (մասնավորապես հացահատիկային մշակաբույսերի արտադրություն) և անասնաբուծության մեջ:

Բեռնաուղևորափոխադրումները մարզում իրականացվում են ավտոմոբիլային տրանսպորտով:

Մարզկենտրոն Աշտարակ քաղաքը (2012թ. տարեվերջին` 18.8 հազ. բնակիչ) գտնվում է Քասախ գետի ափին, Երևանից 19 կմ հյուսիս-արևմուտք: Քաղաքը հանդիսանում է Երևան- Գյումրի, Երևան-Սպիտակ ճանապարհների հանգույցը:

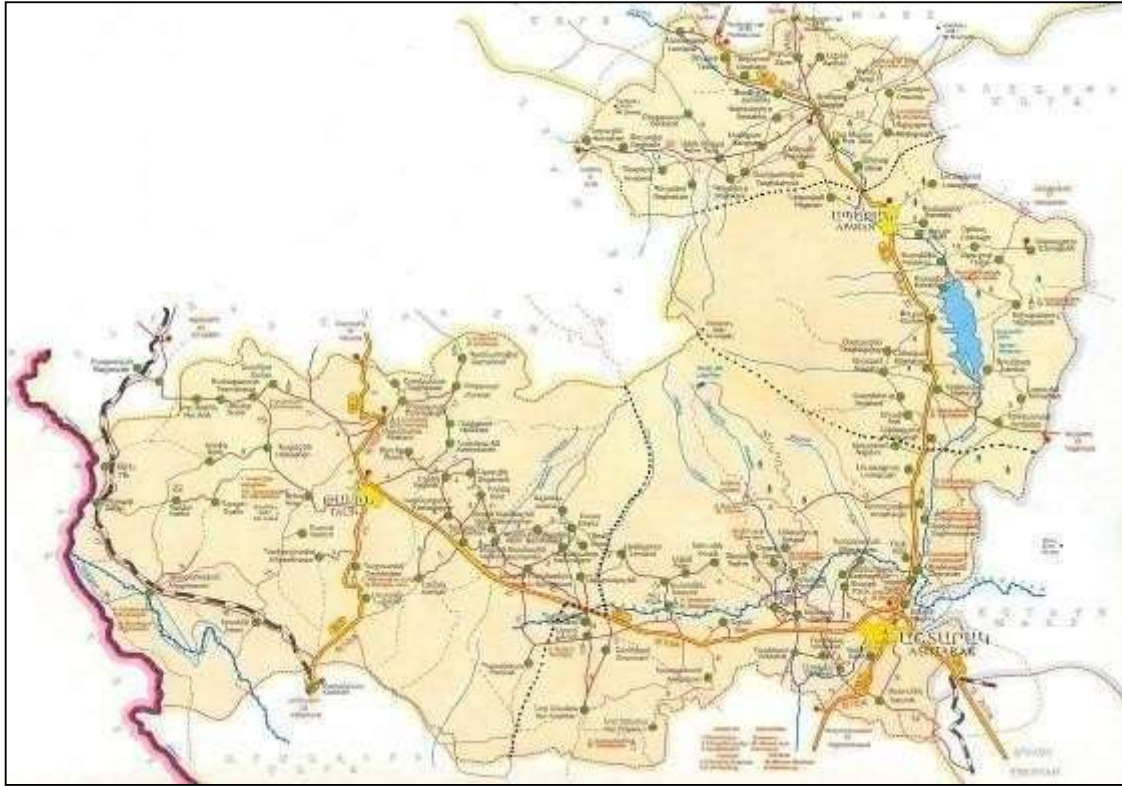
Աշտարակ-Ապարան ճանապարհին կառուցվել է 33 մ բարձրություն ունեցող խաչ, որը բաղկացած է 1 712 հատ փոքր խաչերից: Փոքր խաչերը խորհրդանշում են հայ ազգի քրիստոնեության ընդունման 1 712 ամյակը:

Քաղաքը զարգացել է որպես Երևան քաղաքի արբանյակ քաղաք: Այն մարզի վարչաքաղաքական, տնտեսական, գիտական ու կրթամշակութային կենտրոնն է:

Աշտարակ քաղաքի տնտեսության առաջատար ճյուղը սննդամթերքի և ըմպելիքի արտադրությունն է:

Ապարան քաղաքը (2012թ. տարեվերջին` 6.5 հազ. բնակիչ) մարզում մեծությամբ և նշանակությամբ երկրորդ քաղաքն է: Գտնվում է Քասախ գետի ափին (Երևանից 60 կմ հեռավորությամբ): Ապարան քաղաքի տնտեսության առաջատար ճյուղը սննդամթերքի արտադրությունն է:

Թալին քաղաքը (2012թ. տարեվերջին՝ 5.3 հազ. բնակիչ) գտնվում է Արագած լեռան հարավ-արևմտյան լանջին (Երևանից 65 կմ հեռավորությամբ): Քաղաքի տնտեսության հիմքը թանկարժեք իրերի արտադրությունն է:

Մարզն իր անվանումը ժառանգել է պատմական Այրարատ աշխարհի Արագածոտն գավառի անունից: Արևմուտքում մարզը ձգվում է մինչև Թուրքիայի պետական սահմանը: Արագածոտն մարզի տարածքն ընկած է հյուսիսային լայնության $43^{\circ} 12'$ և $43^{\circ} 45'$, արևելյան երկայնության $43^{\circ} 35'$ և $44^{\circ} 32'$ միջև:

Արագածոտն մարզի տարածքը Արարատյան գոգավորության արևմտյան լեռնալանջն է, որի շնորհիվ սառնամանիքներն ավելի թույլ են, քան Արարատյան դաշտում, իսկ ամռանը լանջերի և հարթավայրերի միջև զարգանում է օդի լեռնահովտային շրջանառություն (քամիներ):

Մարզի լանդշաֆտները կրում են ինչպես բարեխառն, այնպես էլ մերձարևադարձային կլիմայական գոտիների ազդեցությունը: Այս պատճառով ամառները մարզի ստորին գոտում (1000-1600 մ) տաք և չորային են, ձմեռները՝ չափավոր ցուրտ: Մարզում հունվարին օդի միջին ջերմաստիճանը փոփոխվում է -5 8 – ից մինչև -12 աստիճան, իսկ հուլիսին՝ 25-30 աստիճան:

Արագած լեռը

Տարածքի ստորին գոտում նկատվում են ուժգին և միջակ ուժի երաշտներ: Հաճախ են նաև կարկտահարությունները:

Տարածքով անցնում է Արզնի-Շամիրամ ջրանցքը, գործում է նաև Թալինի ջրանցքը: Մարզն աչքի է ընկնում ջրամբարների առատությամբ: Գործում են Ապարանի, Հալավարի, Ծիլքարի, Ներքին Սասնաշենի, Դավթաշենի, Թալինի, Վերին Բազմաբերդի, Կաքավաձորի, Շենիկի, Աշնակի ջրամբարները: Դրանցից ամենախոշորը Ապարանի ջրամբարն է, որի հայելու մակերեսը 780 հա է, իսկ ծավալը՝ 91 միլիոն խմ: Գոյություն ունեն գրունտային և արտեզյան ջրերի խոշոր պաշարներ:

Կլիմայական գոտիներից հանդիպում են չոր ցամաքային, չափավոր տաք չոր, բարեխառն տաք ամառով, չափավոր ցուրտ, ցուրտ լեռնային գոտիները: Բնական լանդշաֆտային գոտիներից հանդիպում են կիսաանապատային, չոր լեռնատափաստանային, ալպյան և նիվալ գոտիները:

Օգտակար հանածոներից մարզում շռայլորեն տարածված են շինանյութերը՝ տուֆ, բազալտ, կրաքար, կավահող, խարամ, պեմգա և պեռլիտ:

Արագածոտնի մարզում են գտնվում Հայաստանի Հանրապետության ամենաբարձր գագաթ Արագածը (4090 մ.) և Ծաղկասար (2219 մ.), Իրինդ (2050 Արտենի (2047 մ.) հանգած հրաբուխները:

Գետային ցանցը թույլ է զարգացած: Մարզի գլխավոր գետը Քասախն է, որի ընդհանուր երկարությունը 89 կմ է: Քասախի վտակներն են Գեղարոտը (25 կմ), Ամբերդը (36 կմ), Շաղվերդը (28 կմ) և Քարաղբյուրը (20 կմ):

Մարզում կան ժամանակավոր հոսք ունեցող մի քանի գետակներ: Դրանցից ամենամեծը Բյուրականի աստղադիտարանը Մաստարայի սելավատարն է (90 կմ.):

Մարզում կա 8480 հա անտառաշերտ: Մարզի մարզի տարածքով են անցնում հանրապետական նշանակության 3 ավտո-մայրուղիները՝ Երևան Աշտարակ-Թալին-Գյումրի, Երևան-Աշտարակ-Սպիտակ և Երևան-Արմավիր-Քարակերտ-Գյումրի: Մարզի տարածքը հատում է նաև ՀՀ գլխավոր երկաթուղին (միայն ծայր արևմտյան հատվածով և մարզի տնտեսական զարգացման վրա էական ազդեցություն չի թողնում):

Մարզը հանրապետության գիտական խոշոր կենտրոններից է: Աշտարակի տարածաշրջանում գործում են ՀՀ Գիտությունների ակադեմիայի 6 գիտահետազոտական ինստիտուտ և կոնստրուկտորական բյուրո: Դրանց թվում է նաև Բյուրականի աշխարհահռչակ աստղադիտարանը: Մարզն նաև ունի հանգստյան գոտիների լայն ցանց, որոնք հիմնականում տեղավորված են Բյուրականի անտառային գոտում: Զբոսաշրջության զարգացման համար կան նպաստավոր պայմաններ:

Մարզում կան Հայոց պատմության գրեթե բոլոր ժամանակներին բնորոշ մեծ թվով պատմական հուշարձաններ: Լավ պահպանված են կիկլոպյան ամրոցներ, մ.թ.ա. 3-1-ին հազարամյակի բնակատեղի (Գեղարոտ),

Ամբերդ

Ուրարտական ամրոցներ (Հնաբերդ, Ծաղկահովիտ), Արշակունյաց թագավորների դամբարանը Աղձքում (4-րդ դար), Ագարակի, Ավանի, Քասաղի, Փարպիի բազիլիկները (5-րդ դար), Հովհաննավանքը (5-8-րդ դար), Օշականում Մ. Մաշտոցի դամբարանի վրա կառուցված եկեղեցին (5-րդ դար), Սաղմոսավանքը, (13-18-րդ դարեր), Տեղերի վանքը (13-15-րդ դարեր) Աստվածընկալ վանքը (13-15 րդ դարեր), Շենիկի (5-7-րդ դարեր), Մաստարայի (6-րդ դար), Գառնահովիտի (6-7-րդ դար), Ներքին Սասնաշենի եկեղեցիները, Քրիստափորի վանքը

(7-րդ դար), Աշտարակի կամուրջը (17-րդ դար), Աշտարակի Ականատեսի առուն (ուրարտական ժամանակաշրջան):

ԱՂՔԱՏՈՒԹՅԱՆ ԳՆԱՀԱՏՈՒՄԸ ՀՀ ԱՐԱԳԱԾՈՆՆԻ ՄԱՐԶՈՒՄ

Աղքատության վերացմանը նպատակամղված պայքարն ամրագրված է ՀՀ կառավարության կողմից ընդունված ԿԶԾ-ում, ԿԶԾ-ի միջոցառումների պլանում, ինչպես նաև Կառավարության հաստատած միջին ժամկետ ծախսային ծրագրում:

ԿԶԾ-ի քաղաքականությունների փաթեթն ընդհանուր առմամբ ներառում է ամբողջ երկրի մասշտաբով նախանշված գերակա ուղղությունները, որոնք հիմնականում վերաբերում են կայուն տնտեսական աճի ապահովմանը, հանրային կառավարման բարեփոխումներին, ներառյալ կոռուպցիայի դեմ պայքարին, մարդկային զարգացման հիմնախնդիրներին, հանրության մասնակցության ու մոնիթորինգի մեխանիզմների ներդրմանը: Այն ռազմավարական ծրագիր է, որի մարտավարությունը, այսինքն, իրականացվելիք միջոցառումների ուղղվածության որոշումը, պահանջում է ռազմավարական խնդիրների տեղայնացում՝ ըստ երկրի առանձին տարածքների սոցիալ-տնտեսական զարգացման և աղքատության դրսևորման առանձնահատկությունների:

Տարածքի տնտեսական ներուժի սահմանափակություններով- Տվյալները վկայում են, որ ինչպես հատրապետությունում, այնպես էլ Արագածոտնի մարզում աղքատ և ծայրահեղ աղքատ բնակիչների ամսական եկամուտներն ավելի արագ տեմպերով են աճում, քան ոչ աղքատ բնակչության շրջանում: Համաձայն ՏՏԿԱՀ տվյալների, աղքատության մակարդակը ավելի բարձր է հատկապես աղետի գոտու, հեռավոր, սահմանամերձ ու գյուղատնտեսության վարման համար առավել անբարենպաստ պայմաններ ունեցող տարածքներում: ՀՀ Արագածոտնի մարզում աղքատության բարձր մակարդակը հիմնականում պայմանավորված է վերջին գործոնով: Թալինի, Ապարանի և Արագածի տարածաշրջանների գյուղատնտեսական հողերի մի մասն է ընդամենը ռոտոզովի: Շատ են քարքարուտները և անօգտագործելի, մեքենայական մշակության համար անհարմար փոքր հողակտորները: Հիմնականում լեռնային և բարձրլեռնային տարածքներում ցածր է գյուղատնտեսության արդյունավետությունը:

Ֆիզիկական և սոցիալական ենթակառուցվածքների թերզարգացած ցանցով - Հիմնականում փոքր համայնքներում չկան բուժսպասարկման կետեր, առևտրի օբյեկտներ, բավարար չեն կրթական և մշակութային պայմանները: Այդ գյուղերի բնակչությունը ստիպված իր կարիքները հոգում է ավելի մեծ բնակավայրերում, հիմնականում՝ նախկին շրջկենտրոններում: Անմխիթար վիճակում են գյուղամիջյան և դաշտամիջյան ճանապարհները, շատ բնակավայրերում հեռուստահաղորդումների և կապի որակը բարձր չէ: Չնայած ավելացել են գյուղացիական տնտեսությունների

վարկավորման հնարավորությունները, սակայն բանկային և վարկային ծառայությունը բնակչության մեծամասնության համար անհասանելի է մնում:

Բնակչության անբարենպաստ սոցիալ-ժողովրդագրական կազմով Բավականին էական են աղքատության մակարդակների գենդերային և տարիքային տարբերությունները: Հիմնականում առավել ծանր սոցիալական վիճակում են բազմանդամ ընտանիքները: Հինգ և ավելի հոգանոց ընտանիքներում աղքատության կրճատումը տեղի է ունեցել առավել ցածր տեմպերով, քան 1-4 հոգանոց ընտանիքներում: Համաձայն վիճակագրական տվյալների, 4 և ավելի երեխա ունեցող ընտանիքների աղքատության մակարդակը զիջում է միայն գործազուրկների կենսական մակարդակին: Այս տվյալները վկայում են, որ կատարվող տնտեսական և սոցիալական բարեփոխումները առավել քիչ են անդրադառնում այդպիսի ընտանիքների կենսամակարդակի վրա: Այն փաստը, որ Արագածոտնի բնակչությունը մեծ մասամբ գյուղաբնակ է, արդեն կանխորոշում է մարզում աղքատության հաղթահարման հիմնախնդրի լուծման հետ կապված առավել բարդ իրավիճակը: Նկատի ունենալով այն հանգամանքը, որ մարզում բնակվում են մեծ թվով եզրի ազգաբնակչության ներկայացուցիչներ, որոնք, ավանդաբար, ունեն բազմանդամ ընտանիքներ, այս բնակիչների վիճակն աղքատության տեսակետից առավել վատ է: Դա ապացուցվում է նաև ժողովրդագրական և արտաքին միգրացիայի տվյալներով. արտագնա աշխատանքի մեկնողների թիվը եզրի բնակչության շրջանում առավել մեծ է, քան հայերի: Հատկապես գյուղատնտեսական աշխատանքների շրջանում այդ ընտանիքների ճնշող մեծամասնության տղամարդիկ մեկնում են արտագնա աշխատանքի՝ տնտեսությամբ զբաղվելու հոգսը թողնելով կանանց և երեխաներին: Իսկ նրանց աշխատանքը պակաս արդյունավետ է: Շատ ընտանիքներ ընդհանրապես, ընդամիջտ հեռանում են մարզից ևերկրից:

ՀՀ ազգային վիճակագրական ծառայության (ԱՎԾ) տնային տնտեսությունների կենսամակարդակի իրականացված հետազոտությունների արդյունքները, աղքատության հիմնական ցուցանիշները 2012 թվականին և աղքատության ցուցանիշների դինամիկան 2008-2012 թվականներին ըստ մարզերի և Երևան քաղաքի, ներկայացված են աղյուսակ 3.1-ում: 2012թ.-ին աղքատության մակարդակի տարբերությունն ըստ մարզերի և ք.Երևանի՝ միջին հանրապետական մակարդակի համեմատ տատանվում է: Արագածոտնի մարզի ցուցանիշը բարձր է միջին հանրապետական ցուցանիշից: 2008-2012թթ.-ին աղքատության մակարդակի ցուցանիշներն աճել են բոլոր մարզերում և ք.Երևանում:

Աղյուսակ 3.1. Աղքատության հիմնական ցուցանիշներն ըստ մարզերի և ք.

Երևանի, 2008 և 2012թթ.

(տոկոսներով)

Մարզեր	2008թ.	2012թ.

	Ծայրահեղ աղքատ	Աղքատ	Ծայրահեղ աղքատ	Աղքատ	% -ն աղքատների մեջ	% -ն առկա բնակչության մեջ
ք. Երևան	1.1	20.1	2.2	25.6	26.8	33.9
Արագածոտն	0.5	20.3	0.9	21.2	2.2	3.4
Արարատ	1.6	31.3	2.1	34.6	8.8	8.2
Արմավիր	0.7	24.5	3.4	34.3	9.4	8.9
Գեղարքունիք	0.4	32.0	1.4	35.5	7.8	7.1
Լոռի	2.8	34.2	3.4	38.7	11.6	9.7
Կոտայք	2.1	39.5	5.7	42.5	13.1	1.0
Շիրակ	4.6	42.4	5.5	46.0	12.2	8.5
Սյունիք	1.3	20.3	0.7	25.6	3.2	4.1
Վայոց Ձոր	1.9	21.1	0.5	20.7	1.2	1.8
Տավուշ	1.9	23.2	1.9	27.5	3.7	4.4
Հանրապետական միջինը	1.6	27.6	2.8	32.4	100	100

Աղբյուրը՝ 2008թ. և 2012թ. ՏՏԿԱՀ

Աղքատության մակարդակի տարբերությունները հանրապետության տարբեր տարածաշրջաններում պայմանավորված են մի շարք գործոններով.

- 1) տարածքների տնտեսական ներուժի տարբերությամբ
- 2) ֆիզիկական և սոցիալական ենթակառուցվածքների զարգացման տարբեր մակարդակներով
- 3) բնակչության խիստ տարբեր ժողովրդագրական վիճակով 4) տարբեր բնակլիմայական պայմաններով:

ՄԱՐԶԻ ՏՆՏԵՍՈՒԹՅԱՆ ԶԱՐԳԱՅՄԱՆ

ՀԻՄՆԱԿԱՆ ՈւՂՂՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ

Այսօր մարզի տնտեսության առաջատար ճյուղը գյուղատնտեսությունն է, որը տալիս է մարզում արտադրվող համախառն ներքին արդյունքի գրեթե 70 %-ը: Մակայն այդ ոլորտը հիմնականում լուծում է ինքնապահովման խնդիր: Ճյուղից ստացվող ֆինանսական միջոցները ուղղվում են արտադրողի ներքին կարիքների բավարարմանը և արտադրության հետագա կազմակերպմանը: Ընդ որում, հնարավորություններ չկան ընդլայնված վերարտադրության կազմակերպման համար: Գյուղատնտեսության ոլորտը հիմնականում ներկայացնում են փոքր տնտեսություններ, որոնց համար արտադրության արդյունավետ զարգացման հնարավորությունները չափազանց սահմանափակ են: Դրանք ներկայումս չեն կարող խոշոր ծավալի դրամական, նամանավանդ, արտարժույթային մուտքեր ապահովել, միջոցներ ստեղծել ոչ միայն ոլորտի, այլև տնտեսության մյուս ճյուղերի արագ և դինամիկ զարգացման համար:

Չնայած վերջին տարիներին ճյուղի եկամտաբերությունը համեմատաբար բարձրանում է, այնուամենայնիվ, այն մնում է բավականին ցածր մակարդակի վրա: Ներկայումս վարվող տնտեսական քաղաքականության պայմաններում ճյուղը անկարող է ռազմավարական խնդիրներ լուծել: Մարզի սահմանափակ հողային հնարավորությունների պայմաններում բնագավառի ռազմավարական խնդիրը ոլորտի լիարժեք ինքնապահովումն է և մթերքների արտադրության ավելացումն այն հաշվով, որպեսզի հնարավորինս սեփական արտադրությամբ ապահովվի մարզի, ինչպես նաև՝ նաև երկրի բնակչության ներքին պահանջները: Մարզի տնտեսության մյուս ճյուղերը ևս՝ զբոսաշրջությունը, կապը, տրանսպորտը, շինարարությունը, ծառայությունները կարող են լուծել միայն բնագավառային խնդիրներ: Սակայն դրանք չեն կարող գերակա ուղղություն դառնալ մարզի զարգացման ռազմավարության մեջ՝ առկա բազմաթիվ հիմնախնդիրների պատճառով: Ջարգացման նման միտումների շարունակության դեպքում մարզը մնալու է որպես ցածր արդյունավետությամբ գյուղատնտեսական շրջան և հնարավորություն չի ունենա լուրջ տնտեսական առաջընթաց ապահովել:

Բազմաթիվ գործոնների վերլուծությունները, քննարկումները, հետազոտությունները, տեղական և համաշխարհային շուկայի պահանջումների ուսումնասիրությունը, հեռանկարները և թիրախների համադրումները ծրագրի հեղինակներին բերել են այն համոզման, որ մարզը հեռանկարում ունի բոլոր հնարավորությունները՝ գյուղատնտեսության հետ միասին որդեգրել նոր գերակայություն: դառնալ գիտաարտադրական համալիրի համապետական կանոթ կառույց: Ջարգացման առաջարկվող հայեցակարգը կազմավորվել է բնագավառում տարիների ընթացքում կազմավորված ավանդույթների, փաստացի վիճակի, ճյուղից մարզին մնացած ժառանգության, զարգացման հեռանկարների վերլուծության արդյունքների հիման վրա:

ԱՐԴՅՈՒՆԱԲԵՐՈՒԹՅՈՒՆ

Արդյունաբերության ներկա իրավիճակի վերլուծություն 1997թ. ստեղծված ՀՀ արդյունաբերության և առևտրի նախարարության ՓՄՁ հիմնախնդիրներով զբաղվող ենթաոլորտի, ինչպես նաև մի շարք հասարակական, միջազգային և օտարերկրյա կազմակերպությունների իրականացրած ուսումնասիրություններն ու փորձագիտական հետազոտությունները հնարավորություն տվեցին ամբողջական պատկերացում կազմել Հայաստանի ՓՄՁ ոլորտի առջև ծառայած հիմնախնդիրների մասին: Նկատի ունենալով վերոհիշյալ ուսումնասիրությունների արդյունքները, կարելի է առանձնացնել Հայաստանում ձեռնարկատիրության, և հատկապես փոքր բիզնեսի գլխավոր խնդիրները և զարգացման նախադրյալները:

Արդյունաբերությունը հանդիսանում է Արագածոտնի մարզի տնտեսության կարևորագույն ոլորտներից մեկը: Անկախության տարիների ընթացքում մարզի արդյունաբերությունը ենթարկվել է կառուցվածաքային փոփոխությունների: Ներկայումս Արագածոտնի մարզի արդյունաբերությունը մասնագիտացած է էլեկտրաէներգիայի, սննդամթերքի, ըմպելիքի,

ալկոհոլային խմիչքի արտադրության ու ոչ մետաղական օգտակար հանածոների հանքավայրերի շահագործման ուղղությամբ: Մարզում 2013 թվականին, ընթացիկ գներով, մարզում թողարկվել է 25,112.7 մլն. դրամի արդյունաբերական արտադրանք, 2012 թվականի նույն ժամանակահատվածում՝ 19,555.5 մլն. դրամ, աճը կազմել է 5,557.2 մլն.դրամ: 2013 թվականի հունվար-դեկտեմբեր ամիսներին պատրաստի արտադրանքի իրացումը (ընթացիկ գներով) կազմել 21217.6մլն. դրամ, 2012 թվականի նույն ժամանակահատվածում՝ 19,120.5 մլն. դրամ, աճը կազմել է 2,097.1 մլն.դրամ: Արդյունաբերական արտադրանքի ինդեքսը կազմել է 117.1%, որը նախորդ տարվա նույն ժամանակահատվածի համեմատ ավելի է 33.3%-ով Ընդհանուր առմամբ վերջին երեք տարիների ընթացքում մարզում արտադրված արդյունաբերական արտադրանքը կազմել է հանրապետությունում արտադրված արդյունաբերական արտադրանքի 1.7-1.8 %-ը:(աղյուսակ 5.1):

Աղյուսակ 5.1. Արդյունաբերական արտադրանքի ծավալներն ըստ ՀՀ մարզերի և ք. Երևանի, 2012-2013թ.)

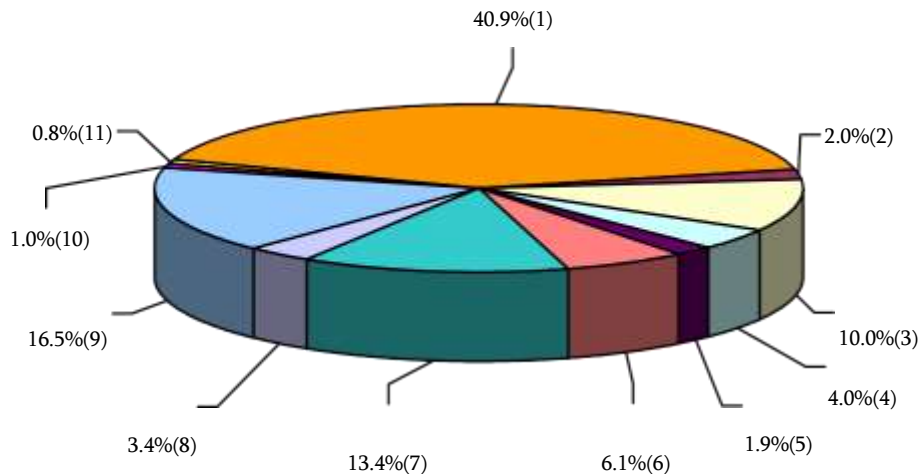
Մարզեր	Թողարկված արտադրանքի ծավալը, ընթացիկ գներով (մլն. դրամ)		201	տա րու
	2012թ. հունվար-դեկտե մբեր	թ. հունվար- դեկտեմբե ր		
Ընդամենը ՀՀ	1,120,475.8	1,240,578.7		120
այդ թվում՝				
ք. Երևան	450,039.	506,816.1		56,
	5			6
Արագածոտ	19,555.5	25,112.7		5,557
Արարատ	104,463.5	123,593.8		19,13
Արմավիր	44,043.4	50,225.6		6,18
Գեղարքուն	21,657.7	23,665.5		2,007
Լոռի	80,043.7	75,260.1		- 4,78
Կոտայք	144,864.5	166,063.7		21,19

Շիրակ	40,671.6	42,628.5	1,95
Սյունիք	198,577.8	204,911.3	6,333
Վայոց Ձոր	9,151.1	12,002.8	2,85
Տավուշ	7,407.5	10,298.0	2,890
Մարզի տեսակարար կշիռը հանրապետությունում արտադ. Արտադ. նկատմամբ,	1.74	2.0	4.6

Աղբյուրը՝ Հայաստանի Հանրապետության սոցիալ-տնտեսական վիճակը 2012, 2013թթ. հունվար-դեկտեմբերին

Արագածոտնի մարզի արդյունաբերական արտադրանքի կառուցվածքը ըստ հանրապետության մարզերի և ք.Երևանի (2013թ. հունվար-դեկտեմբեր) հետևյալն է.

Գրաֆիկական պատկեր 2.

1. 1. 08'3Y	2. 2 8'3 3 1ai Y	3. 2 8'3 3 1ai Y	4. 2 8'3 3 1ai Y	5. 2 8'3 3 1ai Y	6. 2 8'3 3 1ai Y
7. 2 8'3 3 1ai Y	8. 2 8'3 3 1ai Y	9. 2 8'3 3 1ai Y	10. 2 8'3 3 1ai Y	11. 2 8'3 3 1ai Y	

Մարզում գործում են հիմնականում առևտրի փոքր և գերփոքր օբյեկտներ: Սպասարկման ծառայությունները համեմատաբար քիչ են: Առավել քիչ են արտադրական կազմակերպությունները: Դրանք հիմնականում գյուղմթերքներ վերամշակող փոքր կազմակերպություններ են և տեղական հումքի բազայի վրա շինանյութեր արտադրող կազմակերպություններ: Զարգացած չէ տուրիստական բիզնեսը: Միաժամանակ, ՓՄՁ- ների գործունեության բարելավմանն ուղղված միջոցառումները դեռևս բավարար չեն՝ էականորեն նպաստելու համար մարզի մասնավոր հատվածի կայուն և մրցունակ զարգացմանը:

Արդյունաբերական քաղաքականության տարբեր ուղղություններով արված առաջարկությունները հնարավորություն են տալիս բացահայտելու խոշոր, փոքր ու միջին ձեռնարկությունների միջև համագործակցության հետագա զարգացման, նրանց փոխադարձ կապերի ընդլայնման հնարավորությունները և տնտեսական զարգացման գերակայությունները: Արտադրական ոլորտի արդյունավետ գործող ՓՄՁ-ների թվի և գործառույթների շրջանակի ընդլայնման համար անհրաժեշտ է պետական աջակցություն՝ այդ քաղաքականության իրականացման բոլոր հնարավոր մեխանիզմներով: Մասնավորապես, պետական գերակա ուղղություններում արտադրական ՓՄՁ-ներին տրվող վարկերի երաշխավորումը այդ մեխանիզմներից է: Մարզում հիմնադրվող վերամշակող արտադրությունների համար անհրաժեշտ է ստեղծել առավել բարենպաստ ռեժիմ, որը հնարավորություն կտա առավել արդյունավետ օգտագործել տեղական հանքահումքային ռեսուրսները: Արտադրական ՓՄՁ-երի ընդլայնումը մարզում կլուծի ևս մի կարևոր հիմնահարց, այն է՝ գյուղմթերքների վերամշակման արտադրության զարգացում և երկրի պարենային ապահովության հիմնախնդրի մեղմացում: Արդեն այսօր նկատելի են սննդի վերամշակման փոքր և միջին արտադրությունների զարգացման հեռանկարները և դրա ազդեցությունը գյուղատնտեսությունում առկա հիմնախնդիրների լուծման և մեղմացման գործընթացին (գյուղատնտեսական մթերքների գնումների ապահովում, դրանց արդյունավետ վերարտադրություն, ճյուղի ամրապնդում և այլն): Արտադրական ոլորտի զարգացման համար կարևորվում է նաև պարապարտի մատնված և (կամ) անարդյունավետ աշխատող խոշոր կազմակերպությունների վերակազմավորումը (ռեստրուկտուրիզացիան):

Երկրի տարածքային սոցիալ-տնտեսական զարգացման անհամաչափությունները սոցիալական ու տնտեսական զարգացման մակարդակների շեղումներն են, որոնք որպես արդյունք խոչընդոտում են տնտեսական աճն ու կայուն մարդկային զարգացումն ինչպես տարածքներում, այնպես էլ ամբողջ երկրում: Հայաստանի տարածքների բնակլիմայական առանձնահատկությունները, արտադրողական ուժերի ու բնական ռեսուրսների անհամաչափ բաշխումը, տնտեսական զարգացման, սոցիալական, ժողովրդագրական ու մշակութային տարբերությունները պայմանավորել են տարածքային միավորների զարգացման մակարդակների անհամաչափություններ: Շուկայական տնտեսությանն անցման փուլում, սկսած 2000ականներից, այդ անհամաչափություններն էլ ավելի են խորացել և շարունակում են անընդմեջ խորանալ՝ հասնելով մտահոգիչ մակարդակի: Տնտեսական զարգացումը կենտրոնացել է Երևանում և որոշակի, խիստ սահմանափակ թվով մարզերում (հիմնականում՝ Սյունիք, Կոտայք), որպես արդյունք՝ առաջացնելով երկրի տարածքներում բնակչության կենսամակարդակի/աղքատության ու մարդկային զարգացման բնութագրիչների խիստարտահայտված տարբերություններ:

Աղյուսակ 5.2. ՀՀ մարզերում և Երևանում արդյունաբերական արտադրանքի ծավալը բնակչության մեկ շնչի հաշվով, ընթացիկ գներով, 2004-

2012թթ., հազար դրամ

	2004	2011	2012
Երևան	217.0	399.4	424.2
Արագածոտն	45.4	152.0	147.0
Արարատ	153.3	288.4	401.8
Արմավիր	96.6	146.4	167.1
Գեղարքունիք	81.3	74.1	92.0
Լոռի	113.2	260.5	339.7
Կոտայք	213.5	370.4	569.3
Շիրակ	46.1	151.7	161.5
Սյունիք	582.6	1,166.6	1,401.4
Վայոց ձոր	84.2	138.7	173.7
Տավուշ	32.8	47.0	60.8
Միջինը՝ մարզերի և Երևան քաղաքի համար	151.5	288.5	358.1
Ինդեքս, 2004թ. =100	100.0	190.5	194.7
Տարածքային անհամաչափության բնութագրիչներ			
Անհամաչափության միջակայք	549.9	1,119.5	1,340.6
Ինդեքս, 2004թ. =100	100.0	203.6	243.8
Միջին բացարձակ գումարային շեղում	101.9	192.7	248.1
Ինդեքս, 2004թ. =100	100.0	189.1	243.4

Աղբյուրը՝ «ՀՀ մարզերը և Երևան քաղաքը թվերով», ՀՀ ԱՎԾ, 2010, 2012, 2013,

Մարզերի և Երևան քաղաքի տնտեսական զարգացման անհամաչափություններն աճում են ըստ տնտեսական բոլոր հիմնական ցուցանիշների: Այսպես, բնակչության մեկ շնչի հաշվով արդյունաբերական արտադրանքի ծավալի մարզային (ներառյալ՝ Երևանը) միջին ցուցանիշը 2004-2012թթ. աճել է 1.9 անգամ: Սակայն նույն ցուցանիշի անհամաչափության միջակայքն ու միջին բացարձակ շեղումն այդ ընթացքում աճել են շուրջ 2.4 անգամ: Արդյունաբերական արտադրանքի շնչային ծավալի ցուցանիշն ամենաբարձրն է Երևանում, Սյունիքի և Կոտայքի մարզերում:

Նմանատիպ պատկեր է դիտվում նաև գյուղատնտեսության համախառն արտադրանքի ծավալի ցուցանիշի պարագայում: Մեկ շնչի հաշվով այս ցուցանիշի մարզային միջինը 2004- 2012թթ. աճել է 1.6 անգամ: Սակայն տարածքային անհամաչափության ցուցանիշներն ավելի արագ են աճել: Մարզային անհամաչափության միջակայքն աճել է 1.7, իսկ միջին բացարձակ շեղումը՝ 2.1 անգամ: Արդյունաբերական արտադրանքի շնչային ծավալների համեմատ, գյուղատնտեսական արտադրանքի շնչային ծավալների մարզային անհամաչափություններն ավելի փոքր են և դանդաղ են աճում:

Տնտեսական մյուս հիմնական ցուցանիշների տարածքային անհամաչափության բնութագրիչների վերլուծությունը վկայում է, որ դրանք բոլորն էլ աճել են, սակայն ամենամեծ աճն ունեցել են բնակչությանը մատուցվող ծառայությունները: Այս ցուցանիշի անհամաչափության միջակայքն ու միջին բացարձակ գումարային շեղումը մարզային կտրվածքով 2004-2012 թթ. աճել են շուրջ 5.6 անգամ, իսկ մարզային միջին ցուցանիշն աճել է 3.4 անգամ: Այս ցուցանիշների կտրվածքով նույնպես ամենաբարենպաստ դիրքում Երևանն է: Ըստ ՀՀ տարածքային կառավարման նախարարության գնահատականների, բոլոր աղբյուրներով մեկ շնչի հաշվով իրականացված կապիտալ ներդրումները Երևանում 2012-2013թթ. 2.2 անգամ գերազանցել են նույն ցուցանիշը՝ ՀՀ բոլոր մարզերի համար: Սակայն, 2010-2011թթ. համեմատ այս տարբերությունը շուրջ վեց անգամ կրճատվել է, ինչը նշանակում է, որ բարելավվել են այս ցուցանիշի գծով տարածքային անհամաչափության բնութագրիչները:

Աղյուսակ 5.3. ՀՀ մարզերում և Երևան քաղաքում 2008-2012թթ. բոլոր աղբյուրներով 1
 շնչի հաշվով իրականացված կապիտալ ներդրումները
 (հազ. դրամ) և դրանց տարածքային անհամաչափության բնութագրիչները

	2008	2009	2010	2011	2012
ԸՆԴԱՄԵՆԸ ՀՀ	234.6	142.5	153.6	123.2	126.2
Ընդամենը մարզեր	44.9	79.4	98.9	87.2	89.5

Երևան	595.6	262.5	257.6	191.7	196.0
Արագածոտն	46.6	51.7	217.0	8 9.1	156.1
Արարատ	36.6	62.8	75.1	72.4	31.9
Արմավիր	23.1	35.3	48.5	60.7	50.2
Գեղարքունիք	21.6	77.8	54.9	70.8	50.5
Լոռի	22.5	50.5	72.3	79.8	47.5
Կոտայք	57.7	104.6	122.5	99.3	144.4
Շիրակ	38.6	154.2	92.3	89.4	85.4
Սյունիք	130.8	106.1	200.9	93.3	104.2
Վայոց ձոր	173.8	80.5	86.1	119.4	95.4
Տավուշ	31.4	60.4	119.4	167.2	255.6
Մարզային միջին՝ ներառյալ Երևանը	107.1	95.1	122.4	103.0	110.7
Մարզային միջին՝ առանց Երևանի	58.3	78.4	108.9	94.1	102.1
Անհամաչափության բնութագրիչներ					
Անհամաչափության միջակայք	574.0	227.2	209.1	131.0	223.7
Ինդեքս, 2004թ. =100	127.6	50.5	46.5	29.1	49.7
Միջին բացարձակ շեղում	105.2	44.9	56.1	30.8	56.3
Ինդեքս, 2004թ. =100	135.4	57.7	72.1	39.6	72.4

Աղբյուր՝ ՀՀ Տարածքային կառավարման նախարարություն, ՀԶԾ

Հայաստանում մարզային մակարդակով ՀՆԱ-ի ցուցանիշներ պաշտոնապես չեն հրապարակվում: Այնուամենայնիվ, մարզային ՀՆԱ-ների փորձագիտական գնահատականների վերլուծությունը վկայում է, որ տնտեսական զարգացումը կենտրոնացած է հիմնականում Երևանում ու Սյունիքի մարզում: Արագածոտնի մարզում այն ցածր է եղել միջին հանրապետական մակարդակից՝ կազմելով դրա 65%-ը:

Աղյուսակ 5.4. Մեկ շնչի հաշվով ՀՆԱ-ի հարաբերակցությունը միջին հանրապետականի նկատմամբ ՀՀ մարզերում և Երևան քաղաքում, 2009-2012թթ.,%

	2009	2010	2011	2012	2012թ. շնչային ՀՆԱ ինդեքս (2009թ. = 100)
Ընդամենը, ՀՀ	100.0	100.0	100.0	100.0	133.5
Երևան	172.3	162.3	148.7	151.7	117.6
Արագածոտն	65.0	8 5.4	78 .6	8 2.6	169.8
Արարատ	68.2	74.2	73.8	71.1	139.2
Արմավիր	67.4	62.1	70.6	67.0	132.9

Գեղարքունիք	63.9	68.2	74.6	69.7	145.7
Լոռի	42.4	47.5	59.3	52.7	166.1
Կոտայք	66.9	65.3	70.5	78.4	156.5
Շիրակ	57.6	54.4	65.0	59.7	138.4
Սյունիք	97.1	133.9	140.2	133.5	183.6
Վայոց ձոր	52.1	55.1	59.5	57.7	147.8
Տավուշ	39.5	46.4	54.8	62.6	212.0

Աղբյուր՝ Հաշվարկված և գնահատված է՝ ՀՀ ԱՎԾ տվյալների հիման վրա

Ֆիզիկայի դպրոցական փորձասարքերի արտադրության կազմակերպում. - «Միկրոմ» ՍՊԸ-ն արտադրում է ֆիզիկայի փորձասարքեր, որոնք չեն զիջում արտասահմանյան նմանատիպ արտադրանքներին և բավարարում են իրենց նկատմամբ ներկայացվող բոլոր պահանջները: Յուրաքանչյուր փորձասարքի հավաքածուի միջին գինը մոտ 900.0 հազար ՀՀ դրամ է: Ապահովում է 10-12 % շահութաբերություն: Ձեռնարկության արտադրամասում հնարավոր է տարեկան արտադրել մինչև 500 հավաքածու: Տարեկան շահույթը կկազմի 8-10 մլն ՀՀ դրամ: Ճյուղում ներդրումներ չեն կատարվել: Կարիք կա

150.0 մլն ՀՀ դրամի ներդրման: Ներդրումները հետ են գնվելու չորս տարում: Աշխատանքի կտեղավորվի մոտ 100 մարդ: Արտադրանքը կիրացվի մեր և այլ երկրներում:

Անկյան թվային փոխակերպիչների արտադրություն. - Հայաստանի ԳԱ Ռադիոֆիզիկայի և էլեկտրոնիկայի ինստիտուտի Հատուկ կոնստրուկտորական բյուրոյում արտադրվում են անկյան փոխակերպիչներ, որոնք մեծ պահանջարկ ունենին նախկին ԽՍՀՄ-ում և մինչև հիմա այլ արտադրատեսակներով չեն փոխարինվել: Ճյուղում ներդրումներ չեն կատարվել: ՀՀ 270-300 մլն դրամի ներդրման դեպքում տարեկան արտադրությունը կարելի է հասցնել 1400.0 միլիոն դրամի՝ 12-15 % շահութաբերության միջին մակարդակով: Կբացվի 150-160 նոր աշխատատեղ: Ներդրումները հետ են գնվելու 4-4.5 տարում:

Հիդրոպոմպերի և հիդրոտուրբինների արտադրություն.- Նույն հիմնարկությունում մշակված են հիդրոպոմպերի և հիդրոտուրբինային համակարգերի արտադրության նոր տեխնոլոգիաներ: Արտադրանքի օգտակար գործողության գործակիցը 5-6 % -ով ավելի բարձր է, քան եղածներինը: Աշտարակում տեղադրված է այդպիսի մի հիդրոպոմպ, որն, առանց էլեկտրաէներգիայի օգտագործման ջուր է մատակարարում քաղաքի Նարեկ թաղամասին: Բյուրոյի արտադրամասում տարեկան կարելի է արտադրել մինչև 55-60

հիդրոպոմպ և հիդրոտուրբին: Արտադրություններ հնարավոր է կազմակերպել նաև այլ կազմակերպություններում: Կբացվի մինչև 300 աշխատատեղ: Դրանց հիման վրա կարելի է կազմակերպել նաև փոքր ՀԵԿ-երի արտադրություններ: Անհրաժեշտ է կատարել 152- 155 սլն ՀՀ դրամի ներդրում, որը հետ է գնվելու 3-4 տարում:

Թանկարժեք քարերի մշակման և ոսկերչական իրերի արտադրության ծավալների ընդլայնում.- Մեխիքոյուղի ադամանդի գործարանը զբաղվում է բնական ալմաստի վերամշակմամբ և թողարկում է բարձրորակ արտադրանք: Գործարանը հաճախակի է պարապուրդներ տալիս հումքի բացակայության պատճառով: Ձեռնարկությունն ամբողջ հզորությամբ աշխատեցնելու դեպքում կապահովվի 300 մարդու զբաղվածություն: Այն հնարավորություն ունի մարզում լիարժեք փոխարինել «Դայմոթեք» ընկերությանը, որով կլուծվի հիշյալ ձեռնարկության` հետագայում վերագործարկման խնդիրը: Երևանի ոսկերչական գործարանի մասնաճյուղը գործում է Թալիսում: Այն նույնպես բարձրորակ արտադրանք է թողարկում, ապահովված է անհրաժեշտ սարքավորումներով և մասնագետ կադրերով: Գործարանի հաճախակի պարապուրդները հումքի անկանոն մատակարարման և ֆինանսական ոչ բարվոք վիճակի հետևանք են: Անհրաժեշտ վարկավորման և հումքով ապահովվածության պայմաններում գործարանում լրացուցիչ կբացվի ևս 250 աշխատատեղ:

Հայաստանի քարերից ֆենոպլաստի /մամլանյութ/, գունանյութերի /պիգմենտ/ և ներկերի արտադրության ընդլայնում. - Մարզում մշակված տեխնոլոգիայով ստացված արտադրանքն աչքի է ընկնում բարձր որակով և, որոշ առումներով, գերազանցում է արտասահմանյան նմանատիպ արտադրանքներին: Գները շուկայականի համեմատ էժան են 30-40 %-ով: Հումքի 80 %-ը քարն է, որի պաշարներն անսպառ են: Մամլանյութերի և ներկերի արտադրության Աշտարակի ձեռնարկությունը հնարավորություն ունի տարեկան թողարկել մինչև 2000 տոննա արտադրանք: Մասնաճյուղեր կարելի է բացել նաև մարզի մյուս բնակավայրերում և երկրի այլ մարզերում: 30 սլն ՀՀ դրամի ներդրման դեպքում տարեկան կարելի է արտադրել մինչև 5000 տոննա արտադրանք, կբացվի 300-350 նոր աշխատատեղ:

Շահութաբերության մակարդակը կկազմի 12-15 %:

Թեթևարյունաբերական կազմակերպությունների վերագործարկում.

Մարզում կա տրիկոտաժի արտադրության 32 ձեռնարկություն և կոշիկի արտադրության երկու ֆաբրիկա: Դրանցից այսօրվա դրությամբ աշխատում է միայն Ապարանի տրիկոտաժի ֆաբրիկան, որը հաճախակի պարապուրդներ է տալիս պատվերների բացակայության հետևանքով: Սակայն ինչպես դրա, այնպես էլ մյուս կազմակերպությունների տեխնոլոգիան հնացած է: Որոշ կազմակերպություններում մեխանիկական պարկ ընդհանրապես չկա: Այսօրվա դրությամբ այդ կազմակերպությունների վերագործարկման համար մի շարք պայմաններ են անհրաժեշտ: Այս ձեռնարկը նպատակահարմար է այնքանով, որ կապահովվի մինչև 1200 մարդու զբաղվածություն:

Գորգարտադրության ընդարձակում. - Մարզում տարեկան արտադրվում է 350-400 տոննա բուրդ, որի իրացումը բարդ խնդիր է: Գորգագործական արտադրամաս է գործում միայն Ապարանում, որի արտադրողականությունը չափազանց սահմանափակ է: Եղած

հումքով այժմ կարելի է արտադրել 10000 գորգ: Գորգարտադրությունը տարեկան կարելի է հասցնել 35004000 հատի: Մեծ կապիտալ ներդրումների կարիք չկա Գորգագործությունը կարելի է կազմակերպել տնայնագործական եղանակով՝ ինչպես Ապարանի, այնպես էլ, մյուս տարածաշրջաններում: Անհրաժեշտ է լուծել արտադրանքի իրացման խնդիրը: Այդ դեպքում աշխատանքի մեջ կներգրավվի 2000-2500 ընտանիք:

Պեռլիտի արդյունահանում և վերամշակում. - Մարզի Արագած գյուղի հարևանությամբ կան պեռլիտի հանքավայրերի մեծ պաշարներ: Պեռլիտն իր ֆիզիկաքիմիական հատկանիշներով անփոխարինելի շինանյութ է: Ջերմային մշակման ենթարկելիս այն փքվում է և մի քանի անգամ ավելացնում է ծավալը: Պեռլիտի վերամշակումից ստացված հումքն օգտագործվում է շինարարական թեթև կոնստրուկցիաների պատրաստման համար: Պեռլիտից ստացված պանելները, միջնորմային սալերը թեթև լինելով հանդերձ, սովորական շինանյութերից ստացված կոնստրուկցիաների համեմատ բավականին էժան են: Դրանք մեծ պահանջարկ ունեն մեր հանրապետությունում և արտերկրում: Այժմ մարզում գործում է պեռլիտի արտադրության 3 ձեռնարկություն, սակայն դրանք ամբողջ պահանջարկը բավարարել չեն կարող: Կազմակերպություններից մեկի սեփականատերը ԱՄՆ-ի քաղաքացի է, որը նույնպես դադարեցրել է արտադրությունը: Արագածում պեռլիտի գործարան հիմնելու համար պահանջվում է կատարել 300000 ԱՄՆ դոլարի ներդրում: Այս պայմաններում տարեկան կարտադրվի 100 մլն ՀՀ դրամի արտադրանք: Շահութաբերության մակարդակը կկազմի 15-20%: Կապիտալ ներդրումները հետ են գնվելու 3-4 տարում, կբացվի մինչև 800 աշխատատեղ:

Փոքր ՀԷԿ -երի կառուցում և շահագործում. - Մարզում կան մշտական հոսք ունեցող 20-ից ավելի ջրագծեր, որոնց վրա, աշխատանքային և նյութադրամական համեմատաբար քիչ ծախսերով կարելի է ստեղծել փոքր հզորության ՀԷԿ-եր, որոնք հնարավորություն կունենան լուծելու տեղական նշանակության էլեկտրամատակարարման խնդիրներ: Մարզում մշակված են փոքր ՀԷԿ-երի կառուցման նախագծեր, կան դրանց հանգույցների արտադրությամբ զբաղվող կառույցներ: Դրանց աշխատանքը ենթարկվել է լուրջ գիտական և փորձարարական փորձաքննության և ստացել են բարձր գնահատականներ: Մարզում հնարավոր է կառուցել 50- ից ավելի նման ՀԷԿ-եր, որոնք կարող են էլեկտրաէներգիա մատակարարել ինչպես բնակավայրերի առանձին թաղամասերի, այնպես էլ արտադրական օբյեկտների: Պահանջվում է 150.0 մլն դրամի ներդրում: Դրանք հետ են գնվելու 4 տարում: Կբացվի 150-200 աշխատատեղ:

Գյուղատնտեսական մթերքների վերամշակում.

Մրգի պահածոների արտադրություն - Մարզում տարեկան արտադրվում է 40-45 հազար տոննա պտուղ: Դրանից վերամշակվում է ընդամենը 10-12%- ը: 2012թ.-ին մարզում արտադրվել է ընդամենը 242400 պայմանական տուփ պահածո:

Պահածոների արտադրությունը մարզում կարելի է հասցնել մինչև 10-15 միլիոն պայմանական տուփի: Այս արտադրության մեջ միջին տարեկան շահութաբերությունը հասնում է մինչև 15-20%-ի, տարեկան շահույթը կկազմի 80-100 միլիոն դրամ: Լրացուցիչ կբացվի 800-1000 աշխատատեղ: Մարզում այդ նպատակին հարմար արտադրական

տարածքներ կան, որտեղ կպահանջվի 90-100 մլն. դրամի ներդրում: Ներդրումները հետ են գնվելու 3-4 տարում:

Ջերմոցային տնտեսության կազմակերպում. - Մարզում ջերմոցային տնտեսության վարման ուղղությամբ մեծ փորձ կա: Տարիներ շարունակ ջերմոցային տնտեսությունը տվել է ձմեռվա ժամանակաշրջանի գյուղատնտեսական արտադրանքի մինչև 40%-ը: Ջերմոցներում արտադրվել են բանջարեղեն և մերձարևադարձային մշակաբույսեր: Մարզի գործարարների փորձերը ցույց են տվել, որ ոլորտը կարելի է ընդարձակել: Հնարավորություն կա ոչ միայն ձեռնմուխ լինել ավանդական մշակաբույսերի արդյունաբերական արտադրությանը, այլև մշակել և արտադրել ոչ ավանդական մշակաբույսեր: Ներկայումս մարզում գործում են 10-ից ավելի ջերմոցային տնտեսություններ: Մակայն դրանց թիվը հնարավոր է բազմապատկել: Կարիք կա 200.0 մլն դրամի ներդրման: Աշխատանքով կապահովվի 1200 մարդ: Բանջարեղենի և մյուս մշակաբույսերի արտադրությունը կարելի է եռապատկել:

Չրերի արտադրություն - Այժմ մարզում չիր արտադրվում է միայն տնայնագործական եղանակով: Կա նաև մի քանի արևային ջերմոց: Տարեկան կարելի է արտադրել մինչև 1-2 հազար տոննա ծիրանի, դեղձի, խնձորի, սալորի տանձի չիր: Չրի յուրաքանչյուր կիլոգրամը շուկայում վաճառվում է 500-600 դրամով: Այդ դեպքում տարեկան համախառն արտադրանքը կհասնի 0.5-1 միլիարդ դրամի կամ 1.7-2 միլիոն ԱՄՆ դոլարի: Արտադրության գործընթացին կմասնակցի մինչև 2000 ընտանիք: 10-15 % շահութաբերության մակարդակ ապահովելու դեպքում կստացվի 60-80 մլն. դրամի զուտ եկամուտ: Անհրաժեշտ է կատարել 120-130 մլն.

ՀՀ դրամի ներդրում: Դրանք հետ են գնվելու ներդրման 2-րդ տարում:

Մսի վերամշակում - Մարզի շուրջ 39000 գյուղացիական տնտեսություններում պահվում է 48.8 հազար գլուխ խոշոր եղջերավոր անասուն,

66.2 հազար գլուխ ոչխար և այծ, 6000 գլուխ խոզ: Տարեկան արտադրվում է 30004000 տոննա միս: Այն հիմնականում վաճառվում է նախկին շրջկենտրոնների և

Երևանի շուկաներում: Մարզում գործում է մսի վերամշակման երկու ձեռնարկություն, որոնք, ֆինանսական սահմանափակ հնարավորությունների պայմաններում անկարող են իրականացնել աշխատանքի ամբողջ ծավալը: Հնարավորություն կա միայն մսի վերամշակումից ոլորտի համախառն արտադրանքի հավելվածը հասցնել մինչև 200-220 միլիոն դրամի, անասունների գլխաքանակն ավելացնել 10-15 հազարով: Գյուղական յուրաքանչյուր ընտանիքի տարեկան եկամուտները կաճեն 350-400 հազար դրամով, կբացվի 200-220 նոր աշխատատեղ՝ ամսական 150 հազար դրամ միջին աշխատավարձով:

Պանրի արտադրություն - Ներկայումս մարզում տարեկան արտադրվող 65-70 տոննայի փոխարեն հնարավորություն կա արտադրելու 300-350 տոննա տարբեր տեսակի պանիրներ: Թավինում խորհրդային տարիներին արտադրվել են բարձրորակ ռոքֆոր, հոլանդական, ոչխարի և այլ պանիրներ, որոնք մեծ պահանջարկ են ունեցել Խորհրդային Միությունում: 10-15 մլն. ՀՀ դրամի ներդրման դեպքում կսկսվի տեսակավոր պանրի արտադրությունը, չանախ պանրի արտադրությունը կկրկնապատկվի: Լրացուցիչ

կատեղծվի 150-200 աշխատատեղ՝ ամսական 130-140 հազար դրամ աշխատավարձով: Ներդրումները հետ կգնվեն 3 տարում, շահութաբերության մակարդակը կկազմի 10-12

%: Կգարգանա անասնաբուծությունը:

Գինու և զինեհումքի արտադրություն – Մարզում գործում են Օշականի և Արագածի զինու գործարանները: Արտենիի գործարանը սնանկ է հայտարարված: Օշականի զինու գործարանում թողարկվում են երկրում եզակի «Խերես» տիպի զինիներ, մի քանի կազմակերպություններ թողարկում են շամպայներ, գինիներ և օղիներ: Մակայն ֆինանսական միջոցների անբավարարության և շուկայավարության բացակայության պայմաններում ձեռնարկությունը ներկայումս գործում է հնարավորությունների 10-15 տոկոսով: Գինու արտադրության ծավալների ընդլայնումը զարկ կտա խաղողագործության զարգացմանը:

Կան նաև այլ արտադրություններ և կարողություններ, որոնց ծավալները համեմատաբար փոքր են: Դրանք փոքր, հիմնականում՝ 3-10 աշխատող ունեցող կազմակերպություններ են, որոնց արտադրանքը մարզի տնտեսության համար մեծ նշանակություն չունի: Այնուամենայնիվ, դրանց թիվը առաջիկայում պետք է ավելանա: Կարևոր խնդիր է նաև այդ կազմակերպությունների ֆինանսական վիճակի բարելավումը: Դրանք ունակ են արագորեն վերակառուցել իրենց արտադրությունները, առավել ճկուն են և կարող են ապահովել մարզի բնակչության մինչև 5-6 % զբաղվածություն:

Հիմնականում վերը թվարկածներն են մարզի արդյունաբերության առաջնահերթությունները: Առաջնահերթությունները որոշելիս, նկատի է առնվել, որ այդ կազմակերպություններն արդեն կայացած են, գոյություն ունեցող արտադրական և տնտեսական բազայի վրա, որոշակի տնտեսական գործունեություն են ծավալում, շուկայում ունեն իրենց տեղը, մի մասն աշխատում է տեղական հումքով, մյուսների հումքն ապահովվում է պետական ծրագրերով, կան կազմավորված ենթակառուցվածքներ: Դրանք ունեն քիչ թե շատ հաստատուն աշխատակազմ ու ֆինանսական միջոցներ և կարողանում են ինքնուրույն գործունեություն ծավալել: Միաժամանակ, շենքերի, շինությունների ու կառույցների ձեռքբերման համար լրացուցիչ ներդրումների կարիք չկա, քանի որ բոլորն էլ ապահովված են դրանցով: Կա հիմնական միջոցների նորացման, նոր տեխնոլոգիայի ներդրման խնդիր, որը կարելի է լուծել ձեռնտու պայմաններով վարկավորման կամ համատեղ կազմակերպությունների կազմակերպման միջոցով:

Է հստակեցվեն գործարարության զարգացման այն ռեսուրսները, որոնք տարածաշրջանի համայնքները պատրաստ են տրամադրել մասնավոր ներդրումների խրախուսման համար:

ԱՐԴՅՈՒՆԱԲԵՐՈՒԹՅՈՒՆ ԵՎ ԷՆԵՐԳԵՏԻԿԱ

Արդյունաբերական արտադրանքի բացարձակ ծավալով, համաձայն ՀՀ վիճակետկոմի հաշվետվությունների, ՀՀ Արագածոտնի մարզը թողարկում է հանրապետության

արդյունաբերական համախառն արտադրանքի 1-1.5 %-ը, որը գերազանցում է միայն Վայոց Ձորի և Տավուշի մարզերի ցուցանիշներին:

Վերջին հինգ տարում մարզի արդյունաբերությունը բնութագրվում է հետևյալ ցուցանիշներով. (մլն. դրամ)

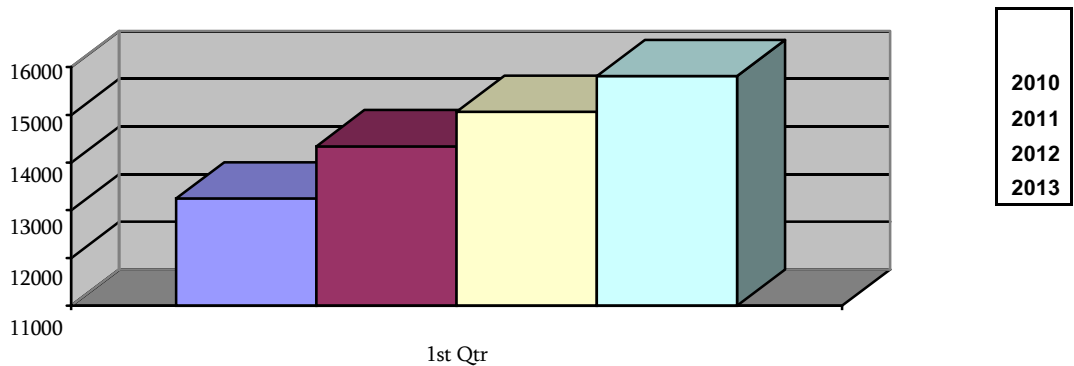
Աղյուսակ 7.1. Մարզի արդյունաբերությունը 2010-2013թթ.

Ոլորտը	2010	2011	2012	2013
ԱՄԲՈՂՋ ԱՐԴՅՈՒՆԱԲԵՐՈՒԹՅՈՒՆԸ	13251.2	14344.7	15061.9	15814.9
Արտադրանքի իրացում	11051.2	11632.7	12236.3	12880.1
Արտահանում	2200.0	2712.0	2825.6	2934.8

Աղբյուրը՝ Հայաստանի սոցիալ-տնտեսական վիճակը 2013թ.

Արտադրանքի իրացման և արտահանման հարաբերակցությունը մարզում ներկայացվում է 7-րդ գրաֆիկական պատկերում:

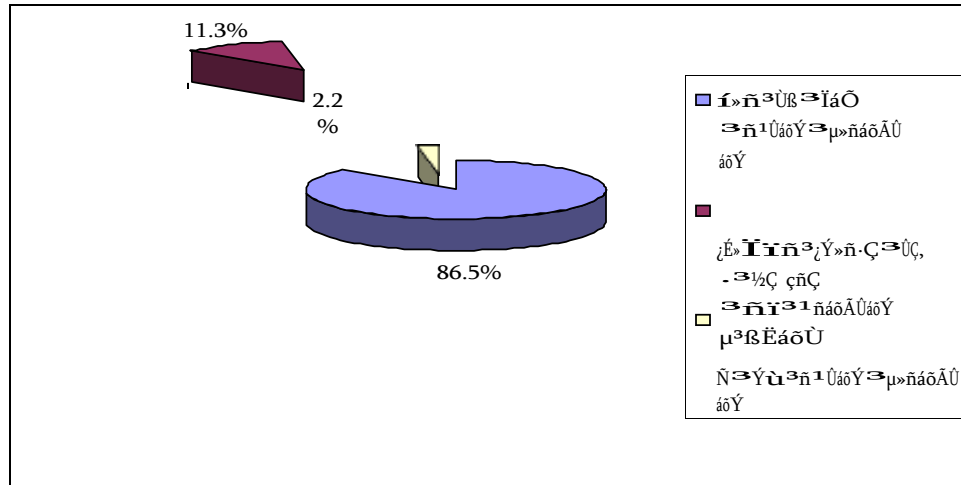
Գրաֆիկական պատկեր 7. Արտադրանքի իրացման և արտահանման հարաբերակցությունը

Արտադրության աճը տեղի է ունեցել հանքագործական արդյունաբերության մեջ /պեղիտ, քար, խարամ/ 3.3 անգամ, սննդամթերքի / ներառյալ խմիչքը/ արտադրությունում՝ - 112.6 %: Մարզում երկրի արդյունաբերական համախառն արտադրանքի տեսակարար կշիռը 2011 թ.-ին կազմել է 1.8 %-ի: Մարզի արդյունաբերության համախառն արտադրանքի մեջ ամենամեծ բաժինը պատկանում է վերամշակող արդյունաբերությանը, որը թողարկում է ամբողջ արդյունաբերական արտադրանքի 79.3 տոկոսը: 16.1 տոկոսը վերաբերում է

էլեկտրաէներգիայի, գազի, ջրի արտադրությանը և բաշխմանը, 4.6 տոկոսը՝ հանքարդյունաբերությանը:

Գրաֆիկական պատկեր 8 . Մարզի արդյունաբերության ցուցանիշների հարաբերակցությունը

Վերամշակող արդյունաբերության մեջ ամենամեծ բաժինը պատկանում է աղամանդագործությանը: Մարզում 2002 թ-ից գործում է բնական աղամանդի մշակության «Դայմոթեք» ընկերության Թալինի արտադրամասը: Հզորությունը մեծացրել է նաև Մելիքցյուղի գործարանը: 2008 թ.-ին մարզում մշակվել է մոտ 12800 կարատ աղամանդ, որը 2002 թ.-ի համեմատությամբ ավել է 3000 կարատով:

Առաջընթաց կա սննդարդյունաբերության մեջ: Կաթնամթերքի արտադրությունը 2008թ-ին, նախորդ տարվա համեմատությամբ ավելացել է 1.5, երշիկեղենի արտադրությունը՝ 2.1 անգամ: Այս բնագավառում հիմնական արտադրողներն են «Աշտարակկաթ» միավորումը, «Աշտարակմիս» և «Ապարանմիս» կազմակերպությունները: Մարզում նախկինում խոշոր արդյունաբերական կազմակերպություններ են գործել: 2010-2011թթ. արդյունաբերության մեջ զբաղվածների թիվն ավելացել է հիմնականում ի հաշիվ «Աշտարակկաթ», Թալինի «Դայմոթեք», «Աշտարակյան գինիներ» գործարանների, Արագածի արհեստական ալմաստի, Ապարանի «Նիգ», «Արև» գործարանների վերապրոֆիլավորման և վերագործարկման, «Թամարա Ֆրուտ» պահածոների արտադրության ծավալների ընդլայնման: Սակայն մյուս արդյունաբերական կազմակերպություններում աշխատակիցների թիվը կրճատվել է: Գործունեությունը ամբողջովին դադարեցրել է Աշտարակի կիսահաղորդիչների գործարանը:

Հիմնական ֆոնդերի և հարաբերական, և բացարձակ ցուցանիշներով, ֆոնդահատույցով, մարզը հանրապետությունում վերջին տեղում է: Մարզի արդյունաբերական կազմակերպությունները նախկինում կողմնորոշված են եղել դեպի խորհրդային սպառողը: Այդ համակարգի փլուզումից հետո դրանց ներկա ներուժը և հնարավորությունները, նույնիսկ կազմակերպությունների վերագործարկման և արտադրական հզորությունների լրիվ վերականգնման դեպքում թույլ չեն տա այդ ճյուղում լուրջ առաջընթաց ապահովել, մարզը վերածել արդյունաբերական կենտրոնի: Իր հերթին, հայրենական սպառողը կողմնորոշվում է դեպի ավելի զարգացած, արտերկրյա տեխնոլոգիաներով թողարկվող բարձրորակ արտադրանքը, և հայրենական հնացած տեխնոլոգիաներով արտադրությունը նրան այլևս չի բավարարում: Այս պայմաններում անցած տարիներին մարզի արդյունաբերության զարգացման քաղաքականությունը հիմնականում հանգել է եղած կազմակերպությունների վերագործարկմանը: Սակայն այս ուղղությամբ կազմակերպությունների մեծ մասի ջանքերը որոշակի դրական արդյունքներ չեն տվել: Դա ունի իր և օբյեկտիվ, և սուբյեկտիվ պատճառները: Օբյեկտիվ պատճառներից հիմնականն այն է, որ մարզի արդյունաբերական նախկին ներուժն իրեն սպառել է: Եղած կազմակերպությունների՝ ամեն գնով վերագործարկման միտումը դրանց նախկին կարգավիճակով թե տնտեսապես, թե քաղաքականապես սնանկ է:

Այդ պայմաններում, որոշ տնտեսական վերելքին անխուսափելիորեն հետևելու է արագ անկումը: Այս դեպքում, իր տեխնոլոգիական հետամնացության պատճառով, հայրենական տնտեսությունն ընդհանրապես կախման մեջ է ընկնելու արտերկրի բարձր տեխնոլոգիական արտադրողից, լավագույն դեպքում դառնալու է նրա կցորդը: Հետամնացության հաղթահարումը առանց նոր հայեցակարգի և նպատակային ներդրումների, կդառնա անհնարին կամ չափազանց ուշացած: Նման պայմաններում զարգացման հաստատուն հեռանկարներ ունեն միայն այն կազմակերպությունները, որոնք թողարկում են կամ բարձր տեխնոլոգիաների ոլորտի, կամ բարձր արժեք ու մեծ պահանջարկ ունեցող արտադրանք: Ներկայումս այդպիսի արտադրանք են թողարկում Թալինի «Դայմոթեք» և Մելիքգյուղի ադամանդի գործարանները: Սրանով ներկայումս սպառվում են եղած արդյունաբերական ներուժի զարգացման ներքին հնարավորությունները: Ինչպես այս, այնպես էլ հանրապետության նմանատիպ կազմակերպություններում կան հիմնախնդիրներ, որոնք կարող են լուրջ հարցերի առջև կանգնեցնել և մարզը, և երկիրը: Այս կազմակերպությունների տնտեսական արդյունքները բնութագրվում են որակական բավականին ցածր ցուցանիշներով. մեծ շահութաբերությամբ, ինքնարժեքի կառուցվածքում ցածր աշխատանքային ծախսումների, բարձր էներգատարության և հիմնական միջոցների արժեքի բավականին ցածր մակարդակով: Դա թույլ է տվել այդ կազմակերպություններին՝ արագորեն հետ

գնել կապիտալ ներդրումները և աշխատել մեծ շահույթով /մինչև 200 %/
Այսպիսի ցուցանիշները բնութագրական են զարգացող երկրների
տնտեսությունների համար:

Սակայն համաշխարհային տնտեսության մեջ հանրապետության և մարզի ինտեգրումը,
իրացման գների հավասարեցման միտումը, ի վերջո, հասցնելու են այն բանին, որ
արդյունավետության մյուս ցուցանիշները ևս կսկսեն համեմատվել համաշխարհայինի հետ:
Այս դեպքում աշխատավարձերը նույնպես անխուսափելիորեն կբարձրանան մինչև
համաշխարհային մակարդակ: Արդեն այսօր այս միտումներն իրենց զգացնել են տալիս: Ցածր
աշխատավարձի պատճառով որոշ որակյալ աշխատողներ լքում են ձեռնարկությունը և
աշխատանք են գտնում Ռուսաստանի տարբեր, հիմնականում՝ ադամանդագործական
շրջաններում, ուր նրանց նկատմամբ պահանջարկը բավականին բարձր է: Այս առթիվ
«Դայմոթեքում» ներկայումս լուրջ անհանգստություն կա: Սակայն վաղ թե ուշ
ձեռնարկությունը կանգնելու է աշխատավարձը բարձրացնելու անհրաժեշտության առջև: Դա են
թելադրում է նաև սպառողական շուկան, գների անխուսափելի բարձրացումները: Նման
հեռանկարի դեպքում այսպիսի ընկերությանը այլևս ձեռնտու չի լինի պահել գործող
ձեռնարկությունը: Իսկ նրա հեռանալու դեպքում, քանի որ հիմնական միջոցների
արժեքը ցածր է և դրանք այլ նպատակներով օգտագործելը՝ անհնարին, դրանք այլևս
սպառողական բարձր արժեք չեն ունենա:

Դիտարկումները և վերլուծությունները վկայում են նաև, որ մարզի տարածքում եղած,
այսօրվա դրությամբ չգործող արդյունաբերական կազմակերպությունների միայն մի մասն իր
ներկա վիճակով որոշակի արժեք ունի և կարող է հետաքրքրել հավանական ներդրողներին
կամ գնորդներին: Մնացած կազմակերպությունները կամ պետք է լուծարվեն
կամ վերապրոֆիլավորվեն որպես նոր արտադրություններ: Դրանցում տեխնիկան
հիմնականում հնացած է, ֆիզիկապես և բարոյապես մաշված, որոշ
կազմակերպություններում հավաքակալանն ամբողջովին վաճառվել է: Փաստորեն, բացի մի
քանի, արդեն իսկ գործող կազմակերպությունները, եղածներից ոչ մեկն այսօրվա վիճակով
անկարող է գործել: Այդ կազմակերպությունների վերագործարկման համար անհրաժեշտ
են մի շարք պայմաններ: Եղած կազմակերպությունների վերագործարկման ծրագիրը
բավականին ծախսատար է, կպահանջվի արտերկրում գտնել գործընկերներ, ապահովել
անհրաժեշտ ֆինանսական ներդրումներ, արտադրանքի անխափան իրացում և
արտադրության բարձր արդյունավետություն: Բավականին ծանր է նաև փոխադրման
խնդիրը: Թողարկվող արտադրանքի ծավալը մեծ է լինելու, և երկաթուղու գործարկումը
դառնալու է կենսական խնդիր:

Գյուղատնտեսական արտադրությունը ներկայումս չի ապահովում այն հատույցը, որ
անհրաժեշտ է մարդկանց նորմալ կենսագործունեության համար: Բացի այդ,
հողերի խոշորացման պայմաններում, այդ ոլորտում զբաղվածների մի մասն
անխուսափելիորեն զրկվելու է սեփականությունից, դառնալու է վարձու աշխատող: Իսկ
դաշտավարության բարձր սեզոնայնության պայմաններում արդյունաբերական
արտադրությունների կազմակերպումը

մարդկանց այդ խմբի համար կարող է դառնալ բարձր եկամտի կայուն աղբյուր: Այսինքն, ճյուղի վերագործարկումը կլուծի սոցիալական շատ կարևոր խնդիր:

Ի թիվս այլ հիմնախնդիրների, ոլորտի զարգացման նպատակով անհրաժեշտ կլինի կատարել բավականին մեծ կապիտալ ներդրումներ: Դրանց ետզնման ժամկետները բավականին երկար կլինեն և զուտ տնտեսական տեսանկյունից գոնե առաջիկա 5 տարում բարձր եկամտաբերություն չեն ապահովի: Մարզում այնպիսի նոր խոշոր արդյունաբերական կազմակերպությունների կազմակերպումը, որոնք ընդունակ կլինեն մարզը դարձնել կարևոր արդյունաբերական կենտրոն, մի քանի առումներով տնտեսապես անհեռանկարային է: Դաունի իր օբյեկտիվ պատճառները.

- 1) Անհրաժեշտ ենթակառուցվածքներ ունեցող բնակավայրերի տարածքային սահմանափակվածությունը: Աշտարակ, Ապարան, Թալին քաղաքները շրջապատված են բնակավայրերի խիտ ցանցով և ունեն միայն քաղաքաշինության նպատակներին հարմար կառուցապատման տարածքներ: Մյուս բնակավայրերի տարածքներում նոր կազմակերպությունների կառուցումը տնտեսապես ձեռնտու չէ, քանի որ չկան անհրաժեշտ ենթակառուցվածքներ, որոնք անհրաժեշտ կլինի կազմակերպել: Դրա փոխարեն մարզում կան դատարկ կամ չօգտագործվող մեծաթիվ շինություններ, որոնք համեմատաբար քիչ ներդրումներով, կարելի է վերակառուցել և հարմարեցնել այլ նպատակների: Կերճատվեն նաև հետզնումների ժամկետները:
- 2) Անհրաժեշտ կլինի նոր կառուցումների հետ միաժամանակ ներդնել նոր տեխնոլոգիաներ: Դա բավականին թանկ կարժենա և ներդրումների հետզնման ժամկետները բավականին երկար կլինեն:
- 3) Չկա համապատասխան որակի ինժեներատեխնիկական և բանվորական անձնակազմ: Նրանց ուսուցումը ևս բավականին գումարներ կարժենա:
- 4) Երկիրը և մարզը զրկված են հաղորդակցության նորմալ ուղիներից, և չկա երաշխիք, որ դրանք մոտ ապագայում կգործեն անխափան: Համեմատաբար թույլ է զարգացած նաև երկաթուղին: Ինքնաթիռային փոխադրումները երբեմն անհնար կլինեն արտադրանքի մեծ ծավալների պայմաններում և մեծ չափով կբարձրացնեն արտադրանքի ինքնարժեքը, կիջեցնեն արտադրության շահութաբերությունը:
- 5) Շուկայի պահանջարկի մասին փաստացի տեղեկատվությունը բացակայում է, անկատար է շուկայավարման համակարգը:

Էներգետիկա

Տնտեսության տարբեր ճյուղերի հետագա զարգացումը նոր պահանջներ է առաջադրում մարզի տարածքում նոր էներգետիկ հզորությունների ստեղծման համար: Ներկայումս ՀՀ հանրային ծառայությունները կարգավորող հանձնաժողովի կողմից տրված լիցենզիաների համաձայն, Արագածոտնի մարզում տարեկան 38.9 մլն. կՎտժ էլեկտրական էներգիա են արտադրում 6 փոքր հիդրոէլեկտրակայաններ՝ մոտ 15.95 ՄՎտ ընդհանուր հզորությամբ/Աղյուսակ 7.2/:

Աղյուսակ 7.2. 2014 ԹՎԱԿԱՆԻ ՀՈՒԼԻՄԻ 1-Ի ԴՐՈՒԹՅԱՄԲ ՀՀ ՀԱՆՐԱՅԻՆ ԾԱՌԱՅՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ ԿԱՐԳԱՎՈՐՈՂ ՀԱՆՁՆԱԺՈՂՈՎԻ ԿՈՂՄԻՑ ՏՐՎԱԾ ԼԻՑԵՆԶԻԱՆԵՐԻ ՀԱՄԱՁԱՅՆ ԷԼԵԿՏՐԱԿԱՆ ԷՆԵՐԳԻԱ ԱՐՏԱԴՐՈՂ ՓՈՔՐ ՀԻՐՈՒԷԼԵԿՏՐԱԿԱՅԱՆՆԵՐԻ ՀԻՄՆԱԿԱՆ ՑՈՒՑԱՆԻՇՆԵՐԸ ԸՍՏ ՇԱՀԱԳՈՐԾՈՂ ԸՆԿԵՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ

Շահագործող ընկերության և ՓՀԷԿ-ի անվանումը	Հզորությունը ՄՎտ	Էլ. էներգիայի փաստաց առաքումը և օգտագործումը
«Էներգիա» ՍՊԸ «Ապարան-Երևան» ջր. ՓՀԷԿ-եր 1.2.3.4	1.648	13.6
«ՎԱԿՈՒՖԼՕ» ՍՊԸ «Արագած-1» ՓՀԷԿ	1.260	2.9
«Էլ-Կաս» ՍՊԸ «Գողարոտ» ՓՀԷԿ	2.91	7.7
«Ամբերտ ՀԷԿ» ՍՊԸ « Ամբերտ ՀԷԿ 1» ՓՀԷԿ	3.35	5.2
«ԵՂՎԱՐԴ ԱՐՏԱԴՐԱԿԱՆ ԲԱԶԱ» ՍՊԸ Օշեներգո3 ՓՀԷԿ	0.289	0.0
«Ամբերտ ՀԷԿ» ՍՊԸ «Ամբերտ ՀԷԿ 2» ՓՀԷԿ	6.29	9.5

289.

Մարզում

2009թ. ՀՀ հանրային ծառայությունները կարգավորող հանձնաժողովի կողմից տրված լիցենզիաների համաձայն կառուցվում են ևս 4 ՓՀԷԿ-եր՝ 15.21 ՄՎտ հզորությամբ և 46.3 մլն. կՎտժ արտադրանքով /Աղյուսակ 7.3 և 7.4/: Ներդրումների ընդհանուր ծավալը կկազմի 3140.3 մլն. դրամ:

ԳՅՈՒՂԱՏՆՏԵՍՈՒԹՅՈՒՆ

Գյուղատնտեսության ոլորտի իրավիճակի վերլուծությունը

Մարզի տնտեսության մեջ գյուղատնտեսության ոլորտը ավանդաբար նշանակալից տեղ է զբաղեցրել: Սակայն ներկա շրջանում գյուղատնտեսական արդյունավետության բարձրացումը ՄԶԾ-ի այս ոլորտի ամենակարևոր նպատակներից է: Այս նպատակն իրականացնելու համար անհրաժեշտ է ունենալ գյուղատնտեսության հեռանկարների վերաբերյալ հստակ պատկերացումներ, հստակ սահմանված ոլորտային գերակայություններ, լավ հիմնավորված ռազմավարություն, ինչպես նաև համատեղ գործողություններ տարածքային կառավարման մարմինների, ագրոմիությունների, համայնքների և ֆերմերների կողմից, ինչպես նաև ֆինանսական միջոցների առկայություն: ՀՀ Արագածոտնի մարզի գյուղատնտեսական հողատեսքերը կազմում են մարզի ընդհանուր տարածքի (217809 հա) 79.2 %-ը: Մարզի բնակլիմայական պայմաններն ըստ տարածաշրջանների, բազմազան են: Կան նախալեռնային, լեռնային և բարձրլեռնային գոտիներ: Դրանցով էլ պայմանավորված է գյուղատնտեսության կողմնորոշումը տարբեր տարածաշրջաններում: Ցածրադիր գոտում՝ Աշտարակի տարածաշրջանում և Թալինի նախալեռնային գոտիներում մշակվում են ջերմասեր մշակաբույսեր՝ խաղող, հնդավոր պտուղներ: Այստեղ տարվա ընթացքում խոտհարքերից ստացվում է 2-3 բերք, հացահատիկի տարածություններն օգտագործվում են երկու անգամ: Այս տարածքներում համեմատաբար զարգացած են ենթակառուցվածքը, որը բարձրացնում է ճյուղի արդյունավետությունը: Բարձրադիր գոտիներում՝ Ապարանի, Արագածի և Թալինի լեռնային բնակավայրերում գյուղատնտեսության հիմնական ուղղվածությունը անասնապահությունն է: Սակայն, համեմատած ցածրադիր գոտու հետ, այստեղ այն համեմատաբար ավելի քիչ արդյունավետ է: Մարզի 54.0 հազ. հա վարելահողերից 2011թ. գյուղացիական և ֆերմերային տնտեսություններն օգտագործել են 33.1 հազար հա: Դրանից 24.31 հազար հեկտարը հացահատիկային մշակաբույսերն են: Համայնքներում փաստացի չի օգտագործվել 22.85 հազար հա վարելահող: Դրանք հիմնականում բարձրադիր գոտում են, տարածված են մեծ թեքությունների վրա, քարքարոտ են և և համեմատաբար հեռու են համայնքներից: Ըստ հողային հաշվեկշռի, մարզում գյուղատնտեսական հողատեսքերի կառուցվածքը բնութագրվում է աղյուսակում:

Աղյուսակ 8.1. Արագածոտնի մարզի գյուղատնտեսական հողատեսքերի կազմը բնորոշող ցուցանիշներն ըստ 2012-2014թթ. հաշվեկշռի տվյալների (հա)

(հեկտար)

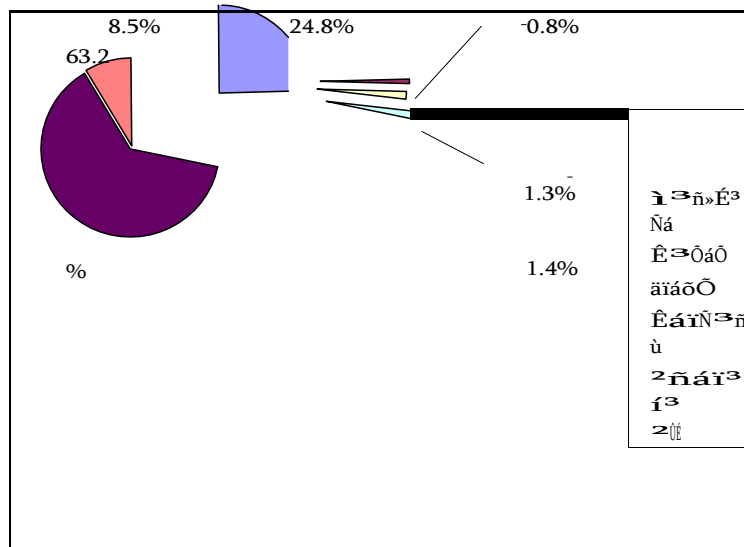
Տարեթիվը	Գյուղատնտեսական նշանակության հողերն ընդամենը	Այդ թվում՝		
		վարելահողեր	խաղողի այգիներ	պտղատու այգիներ
2012թ.	218239.8	54016.3	1838.4	2966
2013թ.	218232.8	54152.7	1812.3	2879.4
2014թ.	218225.4	54149.9	1811	2897

Աղբյուրը՝ ըստ ՀՀ ազգային վիճակագրական ծառայության տվյալների

Մարզի գյուղատնտեսական հողատեսքերի մեջ մեծ կշիռ ունեն

արոտավայրերը /63.2 %/ և վարելահողերը /24.8 %/:

Գրաֆիկական պատկեր 9. Գյուղատնտեսական հողատեսքերի բաշխումը մարզում %

Մարզում 2013թ. գյուղատնտեսության համախառն արտադրանքի աճը 2012թ. համեմատությամբ աճը կազմել է 2.7 տոկոս: Աճի տեմպերով Արագածոտնի մարզը հանրապետությունում զիջում է միայն Արմավիրի մարզին: 2013 թվականին մարզի գյուղատնտեսության համախառն արտադրանքի ծավալը կազմել է 89.1 մլրդ. դրամ, որը կազմել է հանրապետության գյուղատնտեսության արտադրանքի համախառն ծավալի 9.7%-ը: Գյուղատնտեսության ոլորտում գյուղատնտեսության համախառն արտադրանքի մեկ շնչի հաշվով ցուցանիշի մարզային միջինը 20122013թթ. աճել է 1.6 անգամ:

Աղյուսակ 8.3. Գյուղատնտեսության համախառն արտադրանքն ըստ ՀՀ մարզերի և Երևան քաղաքի, 2013թ. հունվար-դեկտեմբեր

	Համախառն արտադրանքը, մլրդ.դրամ	Տեսակարար կշիռը, %
ք.Երևան	8.5	0.9
Արագածոտն	89.1	9.7
Արարատ	136.4	14.8
Արմավիր	163.2	17.8
Գեղարքունիք	165.3	18.0
Լոռի	67.3	7.2
Կոտայք	56.7	6.2
Շիրակ	106.1	11.6
Սյունիք	62.3	6.8
Վայոց ձոր	20.0	2.2
Տավուշ	43.7	4.8
	Համախառն արտադրանքը, մլրդ.դրամ	Տեսակարար կշիռը, %
Ընդամենը ՀՀ	918.6	100.0

Աղբյուրը՝ «ՀՀ սոցիալ-տնտեսական վիճակը 2013թ. հունվար-դեկտեմբերին» ԱՎԾ հաշվետվություն

Աղյուսակ 8 .4. ՀՀ մարզերում գյուղատնտեսական համախառն արտադրանքի ծավալը բնակչության մեկ շնչի հաշվով, ընթացիկ գներով, 2009-2013թթ., հազար դրամ

	Ընդամենը					այդ թվում									
						բուսաբուծություն					անասնաբուծություն				
	2009	2010	2011	2012	2013	2009	2010	2011	2012	2013	2009	2010	2011	2012	2013
ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆ	552.1	636.7	795.0	841.5	919.1	346.7	392.7	465.1	516.0	572.8	205.4	244.0	329.9	325.5	346.3
Ք.ԵՐԵՎԱՆ	4.9	5.4	6.5	8.2	8.5	2.3	2.6	3.1	3.5	3.7	2.6	2.8	3.4	4.7	4.8
ԱՐԱԳԱԾՈՏՆ	54.2	61.4	76.8	86.0	89.2	31.6	33.4	38.8	49.5	51	22.6	28.0	38.0	36.5	38.2
ԱՐԱՐԱՏ	89.0	108.5	116.8	125.3	136.2	74.5	91.2	94.3	102.9	112	14.5	17.3	22.5	22.4	24.2
ԱՐՄԱՎԻՐ	108.8	104.5	135.0	148.4	163.7	91.8	83.0	105.3	117.6	128.1	17.0	21.5	29.7	30.8	35.6
ԳԵՂԱՐՔՈՒՆԻՔ	94.0	125.7	152.8	152.7	165.3	60.2	85.4	98.4	100.5	110.6	33.8	40.3	54.4	52.2	54.7
ԼՈՐԻ	36.8	41.8	57.1	57.4	67.5	14.0	14.7	19.3	20.9	29.4	22.8	27.1	37.8	36.5	38.1
ԿՈՏԱՅՔ	39.6	39.9	50.8	53.0	56.3	14.1	13.0	16.2	18.1	19.8	25.5	26.9	34.6	34.9	36.5
ՇԻՐԱԿ	55.8	71.1	93.0	94.0	106.3	26.9	35.9	44.9	47.8	57.9	28.9	35.2	48.1	46.2	48.4
ՍՅՈՒՆԻՔ	33.4	36.3	50.4	57.7	62.4	15.7	15.1	21.8	29.5	31.5	17.7	21.2	28.6	28.2	30.9
ՎԱՅՈՑ ՁՈՐ	11.3	13.8	16.9	18.4	19.9	3.9	4.9	5.0	6.3	6.4	7.4	8.9	11.9	12.1	13.5
ՏԱՎՈՒՇ	24.3	28.3	38.9	40.4	43.8	11.7	13.5	18.0	19.4	22.4	12.6	14.8	20.9	21.0	21.4

Աղբյուրը՝ «ՀՀ մարզերը և Երևան քաղաքը թվերով» 2014

Բուսաբուծական մթերքների արտադրության արդյունավետությունը բարձրացնելու համար կարևորվում է նաև մարզի համայնքներին պարարտանյութի, ինչպես նաև ՋՕՇ-երի միջոցով ոռոգման ջրի արդյունավետ բաշխումը, ինչպես նաև բույսերի պաշտպանության համալիր միջոցառումների իրականացումը: Բույսերը հիվանդություններից և վնասատուներից պաշտպանելու համար ձեռք են բերվելու անհրաժեշտ քանակությամբ թունաքիմիկատներ և տրվելու են համայնքներին: 2014 թ. մարզի տնտեսություններին կտրվի 7000 կգ. թունաքիմիկատ: Մինչև 2018թ.-ը թունաքիմիկատների ծավալները կավելանան և կկազմեն 8200կգ:

Աղյուսակ 8.2. ՀՀ Արագածոտնի մարզում գյուղատնտեսական մշակաբույսերի տարածությունները, համախառն բերքը և միջին բերքատվությունը, 2013թ.

Մշակաբույսի անվանումը	Տարածքը (հա)	Միջին բերքը քգ/հա	Համախառն բերքը (հազ.տոննա)	այդ թվում՝ կրկնակ միջշարային տարածություններից հավաքված
Հացահատիկ	24359	30.1	73269	
Հատիկաբերեղեն	65	23.1	151	20
Կարտոֆիլ	1605	244.7	39281	40
Բանջարեղեն	1011	340	34364	150
Բոստան	173	375.2	6492	60
Բազմամյա և միամյա խոտաբույսեր	8096	51.5	41700	8000
Պտուղ	5825.8	120	69910	
Խաղող	1665	87.1	14510	
Ընդամենը	42800	1271.7	279677	8 270

Աղբյուրը՝ ,, Հայաստանի Հանրապետության մարզերը թվերով 2013թ.

Մարզում կարևորվում են նաև հացահատիկի սերմաթարմացմանն ուղղված միջոցառումները: Այս տարի ՀՀ կառավարության աջակցությամբ 300 տ. սերմանյութ կներկրվի մարզ, որը հնարավորություն կտա շուրջ 1000 հեկտարի վրա բարձրորակ սերմացուով ցանք կատարել: Հետագայում, նախատեսվում է որպես այդ ծրագրի շարունակություն, մարզում հիմք դնել մշտական սերմնարտադրությանը ծավալները հասցնելով 2200հա-ի կամ յուրաքանչյուր տարի ավելացնելով 300 հաով:

Գյուղատնտեսության ոլորտում մարզում ՄԶԾ-ով 2014թ.ին նախատեսված էր ներդնել 1057.0 միլիոն դրամ: Մակայն գոյություն ունեցող ծրագրերով այս տարի կներդրվի 6613.1 միլիոն դրամ, որից 1179.32 միլիոն դրամը ներ է դրվելու ՀՀ պետությունների միջոցներով: Դոնոր կազմակերպությունների ներդրումները և ոլորտի վարկավորումը կկազմեն 5098.18 միլիոն դրամ, հետագա տարիներին այն կկազմի շուրջ 7000-7500 մլն դրամ, յուրաքանչյուր տարի այն կավելանա 20 մլն դրամով և 2018 թ կկազմի 8025 մլն դրամ:

Ինչպես հանրապետության, այնպես էլ մարզի վարչական տարածքը ապահովագրված չէ բնակլիմայական աղետների վնասներից, այսպես՝

2013թ. ապրիլի 23-24-ը տեղի ունեցած ցրտահարության հետևանքով վնասվել են մարզի 29 համայնքների 1829 հեկտար տարածության վրա աճեցված մշակաբույսերը՝ 20-90%-ով: Մարզի գյուղատնտեսությանը լուրջ վնաս է հասցվել նաև 2013թ. մայիսի 12-ին, 17-ին տեղի ունեցած աննախադեպ կարկտահարությունը. վնասվել են 46 համայնքների 12787 հողօգտագործողների շուրջ 11137 հեկտար հողատարածքները՝ վնասի չափը կազմել է շուրջ

25.3 մլրդ.դրամ:

2014թ. մարտի 31-ից ապրիլի 2-ի մարզի տարածքում տեղի ունեցած ցրտահարության հետևանքով վնասվել են մարզի 83 համայնքների 6679 գյուղացիական տնտեսություններին պատկանող 3962.078 հեկտար այգիները՝ 50-100%-ի չափով, վնասի չափը կազմել է շուրջ 5.8 մլրդ.դրամ:

2014թ. ցրտահարության վնասները մեղմելու նպատակով իրականացվել են մի շարք միջոցառումներ, մասնավորապես՝

- 1) ՀՀ կառավարության կողմից փոխհատուցվել են ցրտահարությունից տուժած հողօգտագործողների կողմից օգտագործած ոռոգման ջրի վարձերը 50%-ի չափով, իսկ հողի հարկերը՝ 100%-ի չափով:
- 2) Տուժած հողօգտագործողների արտարժույթով ունեցած վարկերը վերաձևակերպվել են դրամային վարկերով և սուբսիդավորվել ՀՀ կառավարության կողմից, ինչպես նաև անհատական մոտեցմամբ իրականացվել են վարկերի վճարման ժամկետների երկարաձգում:

ԳՅՈՒՂԱՏՆՏԵՍՈՒԹՅՈՒՆ

Գյուղատնտեսության ոլորտի իրավիճակի վերլուծությունը

Մարզի տնտեսության մեջ գյուղատնտեսության ոլորտը ավանդաբար նշանակալից տեղ է զբաղեցրել: Մակայն ներկա շրջանում գյուղատնտեսական արդյունավետության բարձրացումը ՄԶԾ-ի այս ոլորտի ամենակարևոր նպատակներից է: Այս նպատակն իրականացնելու համար անհրաժեշտ է ունենալ գյուղատնտեսության հեռանկարների վերաբերյալ հստակ պատկերացումներ, հստակ սահմանված ոլորտային

գերակայություններ, լավ հիմնավորված ռազմավարություն, ինչպես նաև համատեղ գործողություններ տարածքային կառավարման մարմինների, ագրոմիությունների, համայնքների և ֆերմերների կողմից, ինչպես նաև ֆինանսական միջոցների առկայություն: ՀՀ Արագածոտնի մարզի գյուղատնտեսական հողատեսքերը կազմում են մարզի ընդհանուր տարածքի (217809 հա) 79.2 %-ը: Մարզի բնակլիմայական պայմաններն ըստ տարածաշրջանների, բազմազան են: Կան նախալեռնային, լեռնային և բարձրլեռնային գոտիներ: Դրանցով էլ պայմանավորված է գյուղատնտեսության կողմնորոշումը տարբեր տարածաշրջաններում: Ցածրադիր գոտում՝ Աշտարակի տարածաշրջանում և Թալինի նախալեռնային գոտիներում մշակվում են ջերմասեր մշակաբույսեր՝ խաղող, հնդավոր պտուղներ: Այստեղ տարվա ընթացքում խոտհարքերից ստացվում է 2-3 բերք, հացահատիկի տարածություններն օգտագործվում են երկու անգամ: Այս տարածքներում համեմատաբար զարգացած են ենթակառուցյունները, որը բարձրացնում է ճյուղի արդյունավետությունը: Բարձրադիր գոտիներում՝ Ապարանի, Արագածի և Թալինի լեռնային բնակավայրերում գյուղատնտեսության հիմնական ուղղվածությունը անասնապահությունն է: Սակայն, համեմատած ցածրադիր գոտու հետ, այստեղ այն համեմատաբար ավելի քիչ արդյունավետ է: Մարզի 54.0 հազ. հա վարելահողերից 2011թ. գյուղացիական և ֆերմերային տնտեսություններն օգտագործել են 33.1 հազար հա: Դրանից 24.31 հազար հեկտարը հացահատիկային մշակաբույսերն են: Համայնքներում փաստացի չի օգտագործվել 22.85 հազար հա վարելահող: Դրանք հիմնականում բարձրադիր գոտում են, տարածված են մեծ թեքությունների վրա, քարքարոտ են և և համեմատաբար հեռու են համայնքներից: Ըստ հողային հաշվեկշռի, մարզում գյուղատնտեսական հողատեսքերի կառուցվածքը բնութագրվում է աղյուսակում:

Աղյուսակ 8.1. Արագածոտնի մարզի գյուղատնտեսական հողատեսքերի կազմը բնորոշող ցուցանիշներն ըստ 2012-2014թթ. հաշվեկշռի տվյալների (հա)

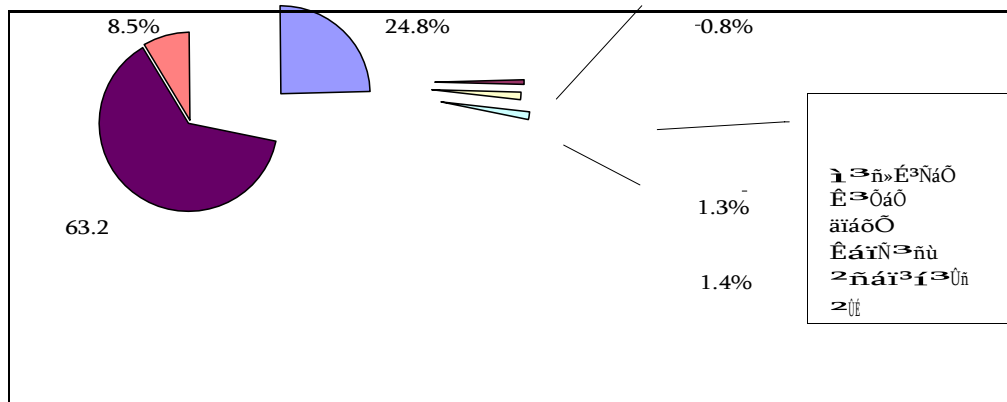
Տարեթիվը	Գյուղատնտեսական նշանակության հողերն ընդամենը	Այդ թվում՝		
		վարելահողեր	խաղողի այգիներ	պտղատու այգիներ
2012թ.	218239.8	54016.3	1838.4	2966
2013թ.	218232.8	54152.7	1812.3	2879.4
2014թ.	218225.4	54149.9	1811	2897

Աղբյուրը՝ ըստ ՀՀ ազգային վիճակագրական ծառայության տվյալների

Մարզի գյուղատնտեսական հողատեսքերի մեջ մեծ կշիռ ունեն

արոտավայրերը /63.2 %/ և վարելահողերը /24.8 %/:

Գրաֆիկական պատկեր 9. Գյուղատնտեսական հողատեսքերի բաշխումը մարզում %

Մարզում 2013թ. գյուղատնտեսության համախառն արտադրանքի աճը 2012թ. համեմատությամբ աճը կազմել է 2.7 տոկոս: Աճի տեմպերով Արագածոտնի մարզը հանրապետությունում զիջում է միայն Արմավիրի մարզին: 2013 թվականին մարզի գյուղատնտեսության համախառն արտադրանքի ծավալը կազմել է 89.1 մլրդ. դրամ, որը կազմել է հանրապետության գյուղատնտեսության արտադրանքի համախառն ծավալի 9.7%-ը: Գյուղատնտեսության ոլորտում գյուղատնտեսության համախառն արտադրանքի մեկ շնչի հաշվով ցուցանիշի մարզային միջինը 20122013թթ. աճել է 1.6 անգամ:

Աղյուսակ 8.3. Գյուղատնտեսության համախառն արտադրանքն ըստ ՀՀ մարզերի և Երևան քաղաքի, 2013թ. հունվար-դեկտեմբեր

	Համախառն արտադրանքը, մլրդ.դրամ	Տեսակարար կշիռը, %
ք.Երևան	8.5	0.9
Արագածոտն	89.1	9.7
Արարատ	136.4	14.8
Արմավիր	163.2	17.8

Գեղարքունիք	165.3	18.0
Լոռի	67.3	7.2
Կոտայք	56.7	6.2
Շիրակ	106.1	11.6
Սյունիք	62.3	6.8
Վայոց ձոր	20.0	2.2
Տավուշ	43.7	4.8
	Համախառն արտադրանքը, մլրդ.դրամ	Տեսակարար կշիռը, %
Ընդամենը ՀՀ	918 .6	100.0

Աղբյուրը՝ «ՀՀ սոցիալ-տնտեսական վիճակը 2013թ. հունվար-դեկտեմբերին» ԱՎԾ հաշվետվություն

Աղյուսակ 8 .4. ՀՀ մարզերում գյուղատնտեսական համախառն արտադրանքի ծավալը բնակչության մեկ շնչի հաշվով, ընթացիկ գներով, 2009-2013թթ., հազար դրամ

	Ընդամենը					այդ թվում									
						բուսաբուծություն					անասնաբուծություն				
	2009	2010	2011	2012	2013	2009	2010	2011	2012	2013	2009	2010	2011	2012	2013
<i>ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆ</i>	<i>552.1</i>	<i>636.7</i>	<i>795.0</i>	<i>841.5</i>	<i>919.1</i>	<i>346.7</i>	<i>392.7</i>	<i>465.1</i>	<i>516.0</i>	<i>572.8</i>	<i>205.4</i>	<i>244.0</i>	<i>329.9</i>	<i>325.5</i>	<i>346.3</i>
Ք.ԵՐԵՎԱՆ	4.9	5.4	6.5	8.2	8.5	2.3	2.6	3.1	3.5	3.7	2.6	2.8	3.4	4.7	4.8
ԱՐԱԳԱԾՈՏՆ	54.2	61.4	76.8	86.0	89.2	31.6	33.4	38.8	49.5	51	22.6	28.0	38.0	36.5	38.2
ԱՐԱՐՍ	89.0	108.5	116.8	125.3	136.2	74.5	91.2	94.3	102.9	112	14.5	17.3	22.5	22.4	24.2
ԱՐՄՄՎԻՐ	108.8	104.5	135.0	148.4	163.7	91.8	83.0	105.3	117.6	128.1	17.0	21.5	29.7	30.8	35.6
ԳԵՂԱՐՔՈՒՆԻՔ	94.0	125.7	152.8	152.7	165.3	60.2	85.4	98.4	100.5	110.6	33.8	40.3	54.4	52.2	54.7
ԼՈՌԻ	36.8	41.8	57.1	57.4	67.5	14.0	14.7	19.3	20.9	29.4	22.8	27.1	37.8	36.5	38.1
ԿՈՏԱՅՔ	39.6	39.9	50.8	53.0	56.3	14.1	13.0	16.2	18.1	19.8	25.5	26.9	34.6	34.9	36.5
ՇԻՐԱԿ	55.8	71.1	93.0	94.0	106.3	26.9	35.9	44.9	47.8	57.9	28.9	35.2	48.1	46.2	48.4
ՍՅՈՒՆԻՔ	33.4	36.3	50.4	57.7	62.4	15.7	15.1	21.8	29.5	31.5	17.7	21.2	28.6	28.2	30.9
ՎԱՅՈՑ ՁՈՐ	11.3	13.8	16.9	18.4	19.9	3.9	4.9	5.0	6.3	6.4	7.4	8.9	11.9	12.1	13.5
ՏԱՎՈՒՇ	24.3	28.3	38.9	40.4	43.8	11.7	13.5	18.0	19.4	22.4	12.6	14.8	20.9	21.0	21.4

Աղբյուրը՝ «ՀՀ մարզերը և Երևան քաղաքը թվերով» 2014

Բուսաբուծական մթերքների արտադրության արդյունավետությունը բարձրացնելու համար կարևորվում է նաև մարզի համայնքներին պարարտանյութի, ինչպես նաև ՋՕԸ-երի միջոցով ոռոգման ջրի արդյունավետ բաշխումը, ինչպես նաև բույսերի պաշտպանության համալիր միջոցառումների իրականացումը: Բույսերը հիվանդություններից և վնասատուներից

պաշտպանելու համար ձեռք են բերվելու անհրաժեշտ քանակությամբ թունաքիմիկատներ և տրվելու են համայնքներին: 2014 թ. մարզի տնտեսություններին կտրվի 7000 կգ. թունաքիմիկատ: Մինչև 2018թ.-ը թունաքիմիկատների ծավալները կավելանան և կկազմեն 8200կգ:

Աղյուսակ 8.2. ՀՀ Արագածոտնի մարզում գյուղատնտեսական մշակաբույսերի տարածությունները, համախառն բերքը և միջին բերքատվությունը, 2013թ.

Մշակաբույսի անվանումը	Տարածքը (հա)	Միջին բերքը/հա	Համախառն բերք (հազ.տոննա)	այդ թվում՝ կրկնակ միջշարային տարածություններից հավաքված
Հացահատիկ	24359	30.1	73269	
Հատիկաբերեղեն	65	23.1	151	20
Կարտոֆիլ	1605	244.7	39281	40
Բանջարեղեն	1011	340	34364	150
Բոստան	173	375.2	6492	60
Բազմամյա և միամյա խոտաբույսեր	8096	51.5	41700	8000
Պտուղ	5825.8	120	69910	
Խաղող	1665	87.1	14510	
Ընդամենը	42800	1271.7	279677	8 270

Աղբյուրը՝ „ Հայաստանի Հանրապետության մարզերը թվերով 2013թ.

Մարզում կարևորվում են նաև հացահատիկի սերմաթարմացմանն ուղղված միջոցառումները: Այս տարի ՀՀ կառավարության աջակցությամբ 300 տ. սերմանյութ կներկրվի մարզ, որը հնարավորություն կտա շուրջ 1000 հեկտարի վրա բարձրորակ սերմացուով ցանք կատարել: Հետագայում, նախատեսվում է որպես այդ ծրագրի շարունակություն, մարզում հիմք դնել մշտական սերմնարտադրությանը ծավալները հասցնելով 2200հա-ի կամ յուրաքանչյուր տարի ավելացնելով 300 հաով:

Գյուղատնտեսության ոլորտում մարզում ՄԶԾ-ով 2014թ.ին նախատեսված էր ներդնել 1057.0 միլիոն դրամ: Սակայն գոյություն ունեցող ծրագրերով այս տարի կներդրվի 6613.1 միլիոն դրամ, որից 1179.32 միլիոն դրամը ներ է դրվելու ՀՀ պետբյուջեի միջոցներով: Դոնոր կազմակերպությունների ներդրումները և ոլորտի վարկավորումը կկազմեն 5098.18 միլիոն դրամ, հետագա տարիներին այն կկազմի շուրջ 7000-7500 մլն դրամ, յուրաքանչյուր տարի այն կավելանա 20 մլն դրամով և 2018 թ կկազմի 8025 մլն դրամ:

Ինչպես հանրապետության, այնպես էլ մարզի վարչական տարածքը ապահովագրված չէ բնակլիմայական աղետների վնասներից, այսպես՝

1) 2013թ.

ապրիլի 23-24-ը տեղի ունեցած ցրտահարության հետևանքով վնասվել են մարզի 29 համայնքների 1829 հեկտար տարածության վրա աճեցված մշակաբույսերը՝ 20- 90%-ով

. 2014թ. ցրտահարության վնասները մեղմելու նպատակով իրականացվել են մի շարք միջոցառումներ, մասնավորապես՝

3) ՀՀ կառավարության կողմից փոխհատուցվել են ցրտահարությունից տուժած հողօգտագործողների կողմից օգտագործած ոռոգման ջրի վարձերը 50%-ի չափով, իսկ հողի հարկերը՝ 100%-ի չափով:

4) Տուժած հողօգտագործողների արտարժույթով ունեցած վարկերը վերաձևակերպվել են դրամային վարկերով և սուբսիդավորվել ՀՀ կառավարության կողմից, ինչպես նաև անհատական մոտեցմամբ իրականացվել են վարկերի վճարման ժամկետների երկարաձգում:

Անասնաբուծություն և անասնաբուծություն. Մարզի գյուղատնտեսության կարևոր ճյուղերից է անասնապահությունը: ՀՀ Արագածոտնի մարզպետի համապատասխան կարգադրությունների հիման վրա կազմակերպվել և համակարգվել են 2014թ. հունվարի 1-ի դրությամբ համայնքներում առկա անասնազվխաքանակի համատարած հաշվառման աշխատանքները (աղյուսակ 8.5):

Համակարգվել է մարզային անասնաբուծական ծառայության գործունեությունը: 2013թ. ընթացքում սուր վարակիչ հիվանդությունների չի արձանագրվել:

Աղյուսակ 8.5. Անասունների գլխաքանակը՝ 2014թ. հունվարի 1-ի դրությամբ

(գլուխ)

	Խոշոր եղջերավոր անասուն		որից՝ կով		Խոզ		Հնդամենը ոչխար և այծ		այդ թվում				Զի	
									ոչխար		այծ			
	01.01.14	01.01.14 01.01.13	01.01.14	01.01.14 01.01.13	01.01.14	01.01.14 01.01.13	01.01.14	01.01.14 01.01.13	01.01.14	01.01.14 01.01.13	01.01.14	01.01.14 01.01.13	01.01.14	01.01.14 01.01.13
Ք.Երևան	3 750	140.3	1 271	109.0	6 478	105.0	6 297	317.4	6 277	316.4	20	x	12	85.7
Արագածոտն	85 263	100.1	40 350	100.1	10 521	100.1	96 766	100.9	92 998	100.6	3 768	107.4	437	127
Արարատ	46 376	104.9	17 721	102.3	19 434	107.3	92 503	113.7	88 907	113.8	3 596	110.8	650	106
Արմավիր	55 796	101.5	20 143	100.9	19 999	96.7	91 114	98.5	90 550	98.5	564	96.0	136	10

Գեղարքունիք	115 619	103.0	56 735	104.5	11 527	96.8	102 613	101.2	99 860	101.2	2 753	101.1	1 606	11
Լոռի	81 850	100.4	39 193	100.2	12 255	89.4	37 851	117.6	35 253	117.1	2 598	124.4	2 736	105
Վոտայք	61 464	103.4	28 152	102.6	15 305	79.7	46 108	104.2	42 586	103.6	3 522	112.3	601	1
Շիրակ	107 097	101.3	50 567	100.8	13 810	87.9	90 400	104.5	87 784	104.8	2 616	97.3	505	105
Սյունիք	60 548	107.6	28 281	105.8	11 686	110.4	114 655	112.9	111 243	113.4	3 412	98.5	2 513	104
Վայոց ձոր	22 749	100.1	9 676	101.0	1 890	98.4	23 097	108.0	16 864	109.4	6 233	104.7	426	11
Տավուշ	37 072	103.1	17 527	102.0	16 894	102.3	16 170	102.8	14 752	104.5	1 418	87.3	2 064	11
Ընդամենը	677 584	102.5	309 616	102.1	139 799	96.4	717 574	106.3	687 074	106.4	30 500	105.1	11 686	108

Աղբյուրը՝ «Անասնազրկաբանակի համատարած հաշվառման հանրագումարները 2014թվականի հունվարի 1-ի դրությամբ» ԱՎԾ տեղեկագիր

Համակարգվել է մարզային անասնաբուժական ծառայության գործունեությունը: 2014թ. ընթացքում սուր վարակիչ հիվանդություններից արձանագրվել է բրուցելոզի մի քանի դեպքեր մարզի մի շարք համայնքներում:

Գյուղատնտեսական տեխնիկական ապահովվածությունը. Մարզում գյուղատնտեսական աշխատանքները կազմակերպելու համար կարևոր նշանակություն ունի գյուղացիական և ֆերմերային տնտեսություններին նորագույն տեխնիկայով հագեցվածությունը և ապահովվածությունը: Վերջին տարիներին գյուղատնտեսության նյութատեխնիկական բազան ֆերմերները համալրել են նորագույն տեխնիկայով:

Զբոսաշրջության ոլորտի իրավիճակի վերլուծությունը

Զբոսաշրջությունը համաշխարհային տնտեսության զարգացման հիմնական շարժիչ ուժերից մեկն է, որի զարգացումը նպաստում է կայուն տնտեսական առաջընթացին, շրջակա միջավայրի պահպանությանը, համաչափ տարածքային տնտեսական զարգացմանը, աղքատության հաղթահարմանը, պատմամշակութային ժառանգության և ավանդույթների պահպանությանն ու զարգացմանը, մշակութային արժեքների փոխադարձ արժևորմանը: ՄԱԿ-ի զբոսաշրջության համաշխարհային կազմակերպության վիճակագրական տվյալների համաձայն, վերջին տարիներին մինչև 2008 թվականը համաշխարհային զբոսաշրջային այցելությունների միջին տարեկան աճը կազմել է 4-4.5 %, 2007 թվականին այն անցել է 6 %-ի սահմանագիծը, 2008 թվականի հունվար-հոկտեմբեր ամիսների ընթացքում համաշխարհային զբոսաշրջային այցելությունների աճի տեմպը 2007 թվականի նույն ժամանակահատվածի նկատմամբ կազմել է 3.7 %, իսկ տարեկան աճի տեմպի կանխատեսումը 2-3% է: Համաշխարհային տնտեսական զարգացումների ներկա սցենարի պահպանման դեպքում 2009 թվականի ընթացքում կանխատեսվում է համաշխարհային զբոսաշրջային այցելությունների մինչև 2 % աճ: 375. Զբոսաշրջությունը Հայաստանի տնտեսության առավել դինամիկ զարգացող ոլորտներից մեկն է և հայտարարված է տնտեսության գերակա ճյուղ:

Շնորհիվ Հայաստանի Հանրապետությունում վարվող պետական քաղաքականության, զբոսաշրջության բնագավառում վերջին տարիներին արձանագրվել է քանակական և որակական աճ: Զգալիորեն զարգացել են ենթակառուցվածքները՝ ճանապարհները, նոր միջազգային չափանիշներին համապատասխանող օդանավակայանը, հյուրանոցային տնտեսությունը, սննդի ու զվարճանքի օբյեկտները, բարձրացել է մատուցվող ծառայությունների որակը: Զբոսաշրջությունը երկրում արձանագրել է այցելուների թվի կայուն և դինամիկ աճ: 2001 թվականից ի վեր Հայաստան կատարված միջազգային զբոսաշրջային այցելությունների միջին տարեկան աճը կազմում է 25%, 2007 թվականին միջազգային զբոսաշրջային այցելությունների թիվը կազմել է ավելի քան 510 000՝

2013 թվականի համեմատ աճելով 33.5 %-ով: **2013** թվականի հունվար-սեպտեմբեր ամիսներին Հայաստան ներգնա զբոսաշրջային այցելությունների թիվը կազմել է 404310 2012 թվականի նույն ժամանակահատվածի նկատմամբ աճելով 9.2%-ով: Ինչպես համաշխարհային զբոսաշրջային այցելությունները: Զբոսաշրջային այցելությունները Հայաստան շարունակում են աճել, իսկ 2014 թվականին Հայաստան ներգնա զբոսաշրջային այցելությունների քանակի թիրախը 700000-ի սահմանագիծը հատելն է:

Վերջին

տարիներին զբոսաշրջության ոլորտի մարքեթինգային քաղաքականության շրջանակներում ծրագրային միջոցառումները հիմնականում ուղղված են եղել համաշխարհային շուկայում Հայաստանի, որպես զբոսաշրջության համար բարենպաստ և գրավիչ երկրի, նկարագրի ձևավորման շարունակական կատերալագործմանը: Համաձայն կատարված զբոսաշրջային այցելությունների վիճակագրական հետազոտության արդյունքների, Հայաստանում միջազգային զբոսաշրջիկների կատարած ծախսերը նույնպես դինամիկ աճում են: 2012 թվականին այն կազմել է շուրջ 314 մլն, իսկ 2013 թվականին՝ 423 մլն ԱՄՆ դոլլար: Մոտ 20 հազ. մարդ ուղղակիորեն աշխատում է զբոսաշրջության ոլորտում (ընդհանուր աշխատուժի 1.7%-ը): 2013թ. հունվար-դեկտեմբերին Հայաստան են այցելել 627000 միջազգային զբոսաշրջիկներ՝ նախորդ տարվա նույն ժամանակահատվածի 404310 զբոսաշրջիկների դիմաց **Այս ամենին** զուգահեռ, Արագածոտնում ոլորտի դինամիկան դեռևս համահունչ չէ Հայաստանի զարգացումներին և երկրում ոլորտի զարգացմանը զուգընթաց կարևորվում է մարզում առկա զբոսաշրջային ներուժի հիման վրա զբոսաշրջության զարգացման ապահովումը, որը մարզի սոցիալ-տնտեսական իրավիճակի բարելավման հարցում զգալի դեր կխաղա:

Արագածոտնի մարզը հարուստ է պատմամշակութային և բնական հուշարձաններով, հանգստի և

առողջարարական գոտիների լայն ցանցով, որոնք մշտապես իրենց են գրավել ինչպես Հայաստանի, այնպես էլ արտերկրի զբոսաշրջիկներին: Մարզում ու գգալի զբոսաշրջային մեծ ներուժ կա: Այն խորհրդային ժամանակներում որոշակիորեն օգտագործվում էր և ապահովում դրամական ու արտարժույթային մեծ մուտքեր: Մարզի տարածքում զբոսաշրջությունն իր զարգացման բարձր մակարդակին էր հասել 1970- 1980-ական թվականներին: Այդ տարիներին գործել են Աշտարակի, Ապարանի և Թալինի զբոսաշրջային բյուրոները, որոնք, համաձայն նախօրոք հաստատված աշխատանքային պլանների, իրականացնում էին զբոսաշրջության կազմակերպումը:

Գործում էր երկու երթուղի՝ առաջինը տանում էր դեպի Արագած լեռը և Բյուրականի հանգստյան գոտի, ուր զբոսաշրջիկների համար հիմնականում 15 և 30 օրյա հանգիստ էր կազմակերպվում: Գոյություն ունեին նաև զարգացած ձմեռային հանգիստ, կային բազմաթիվ դահուկուղիներ: Մյուս երթուղին տանում էր դեպի մարզ տարածքում լայնորեն սփռված պատմության և մշակույթի հուշարձաններ: Այդ երթուղիները ամբողջ տարին ծանրաբեռվածությամբ գործում էին: Ներկայումս վերոնշյալ երթուղիներն արդյունավետ չեն գործում: Դրա պատճառն այն է, որ առ այսօր մարզի տարածքում զբոսաշրջության բնագավառում լուրջ ներդրումներ չեն կատարվել: Իսկ տուրիստական գործող կազմակերպությունները, ֆինանսական միջոցների և համագործակցության բացակայության պայմաններում անկարող են որևէ շոշափելի լուրջ գործունեություն ծավալել: Սակայն այսօր մեծ հնարավորություններ կան ոլորտի զարգացման համար: Դա հնարավորություն կտա բարելավել տուրիստական կազմակերպությունների ֆինանսական վիճակը և մարզի տնտեսությանը լրացուցիչ գումարներ ստանալու հեռանկարներ կբացի: Նախատեսվում է կազմակերպել և զարգացնել մարզի արհեստագործների և ստեղծագործող-վարպետների արվեստի ու արհեստի ստեղծագործությունների վաճառքը, որը ֆինանսական լրացուցիչ աղբյուր կարող է հանդիսանա մարզի համար:

Արագած լեռը

Մարզի զբոսաշրջային ներուժը ներկայացված է Արագածոտնի հարուստ, գեղատեսիլ և առողջարար բնությամբ, անտառներով, լեռներով, պատմամշակութային արժեքներով, բնության հուշարձաններով և ենթակառուցվածքներով: Մարզում է գտնվում երկրի ամենաբարձր լեռը՝ Արագածը, որի լանջերը հարուստ են անտառներով, գետերով, խմելու քաղցրահամ ջրի աղբյուրներով: Ամառային և ձմեռային հանգստի կազմակերպման, լոնգսացության լուրջ հնարավորություններ կան: Բյուրականի հանգստյան գոտում գործում են բազմաթիվ հանգստյան տներ, պանսիոնատներ, առողջարարական կենտրոններ: Հնարավորություններ կան կառուցելու նորերը, որտեղ կլինեն հանգստի կազմակերպման լայն հնարավորություններ:

ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

1. Ս. Մելքումյան „ՀՀ և ԼՂՀ-ի տնտեսական և սոցիալական աշխարհագրություն,, Եր., 2005, 405 էջ:
2. Մելքումյան Ս.Ա., Վարչատարածքային բաժանման օպտիմալացումը ՀՀ սոցիալ-տնտեսական զարգացման կարևոր նախապայմանն է, ԵՊՏՀ, 2004

